

DR. WIARDI BECKMAN STICHTING

Wetenschap / Socialisme

PARTIJ VAN DE ARBEID

---

*De Grondslagen
van het
Socialisme*

PRAEADVIEZEN DOOR

J. DE KADT

EN

G. RUYGERS

UITGEBRACHT TER BEHANDELING OP DE CONFERENTIE DER
DR. WIARDI BECKMAN STICHTING
OP 5 JULI 1947 VAN 10-17 UUR IN HET GEBOUW VAN „VRIJ NEDERLAND”
KEIZERSGRACHT 604, AMSTERDAM-C.

47.1

Het bezit van deze praeadviesen geeft toegang tot de hierboven genoemde conferentie.

Niet in de handel; verkrijgbaar tegen f 1.— bij de

Dr. Wiardi Beckman Stichting, Tesselschadestraat 31, Amsterdam-W. Postgiro 30603

TEN GELEIDE

De Dr Wiardi Beckman Stichting heeft gemeend met het oog op de bestaande behoefte aan theoretische bezinning een conferentie te moeten organiseren geheel gewijd aan het onderwerp:

„DE GRONDSLAGEN VAN HET SOCIALISME”

In het bijzonder acht zij bezinning nodig op de vraag, in hoeverre wij in het Socialisme de maatschappij-vorm te zien hebben,

- a. die wij op grond van wetenschappelijk inzicht omtrent de ontwikkeling der economische en sociale verhoudingen te verwachten hebben,
- b. die wij op grond van een zedelijke verplichting met betrekking tot de onderlinge verhouding der mensen hebben te verwachten,
- c. die aan het onberedeneerd sociaal willen der massa tegemoetkomt en daarom alleen ten koste van wrijving en onrust kan worden gehouden.

Zij heeft de heren J. de Kadt en G. Ruygers bereid gevonden daarbij hun medewerking te verlenen; deze hebben daarop hun zienswijze in de hierachter opgenomen praeadviesen neergelegd.

De Dr Wiardi Beckman Stichting dankt de heren De Kadt en Ruygers voor hun medewerking en brengt hiermede de uitgebrachte praeadviesen volgens onderstaande indeling ter algemene kennis:

Praeadvies J. de Kadt — „Het Socialisme na de tweede wereldoorlog. Grondslagen en problemen.”

” G. Ruygers — „Socialistische bezinning.”

De Dr Wiardi Beckman Stichting meent, dat de praeadviesen zelf en de mondelinge en schriftelijke discussie hierover een waardevolle bijdrage kunnen leveren voor de verdieping van ons socialistisch besef.

Dr WIARDI BECKMAN STICHTING

Amsterdam, 15 Mei 1947.

Het Socialisme na de tweede wereldoorlog. Problemen en grondslagen.

door

J. de Kadt

Wie een onderzoek naar de grondslagen van het socialisme gaat ondernemen, moet, als hij zijn taak ernstig opvat, altijd weer beginnen met het socialisme tot probleem te verklaren. Welke gevoelens, geloven, ethische motiveringen, maatschappelijke noden, sociale en politieke tradities en wetenschappelijke redeneringen ook in de richting van het socialisme wijzen of schijnen te wijzen, hij moet beginnen met de mogelijkheid onder ogen te zien, dat dit alles, ofschoon het voor tallozen aan geen enkele twijfel onderhevig is, en ofschoon zeer velen menen met een gedeelte of zelfs met een enkel van de genoemde elementen te kunnen volstaan, toch niets anders zou kunnen zijn dan een rationalisatie van menselijke gevoelens en verlangens, tegen wier verwezenlijking de aardse werkelijkheden zich verzetten.

Dat is te nodiger, nu, aan het einde van de tweede wereldoorlog, de suprematie van West-Europa, zeer duidelijk tot het verleden behoort.

Het socialisme echter is een product van het West-Europese geestesleven, en het is in de sociale sfeer van West-Europa, tot beweging en tot macht geworden.

De vraag moet dus gesteld worden of thans, nu de grote wereldmachten zich bevinden in de Verenigde Staten van Noord-Amerika en in Rusland, uit die gebieden geen andere pogingen tot beheersing van het maatschappelijke leven zullen voortkomen, die wellicht de plaats van het oude Europese socialisme zullen gaan innemen.

Die vraag ligt te meer voor de hand, omdat uit Rusland een beweging is gekomen, die, ofschoon ze zichzelf als socialistisch aandient, toch in haar hele geestesgesteldheid afwijkt van het oorspronkelijke democratische en humanistische Westerse socialisme. Aan de andere kant vertoont Amerika geen socialistische beweging van enige betekenis, maar wel sociale bewegingen van progressieve aard, die democratisch en humanistisch zijn, en die nog niet een zodanige vorm hebben gevonden, dat mag worden aangecomen, dat ze zich tot iets zullen ontwikkelen waarop de naam socialisme van toepassing zal zijn.

Het is dus niet onmogelijk, dat met het verdwijnen van West-Europa als wereldbeheersende macht, ook het socialisme als wereldpolitieke factor zal verdwijnen, om plaats te maken voor een uit Rusland of uit de USA komende sociale beweging.

Een niet onaanzienlijk gedeelte van de vroegere Europese socialistischen en van de groepen, die de leiding van dat socialisme aanvaardden, heeft zich al naar Rusland gewend en voor een sociale beweging gekozen, die

dus eigenlijk niet meer als socialistisch kan worden beschouwd. De socialistische beweging in de werkelijke betekenis van het woord wordt bijna overal door van Rusland uitgaande invloeden in haar natuurlijke ontwikkeling bemoeilijkt, niet alleen in landen als Frankrijk en Italië, maar ze reeds de hegemonie aan de communisten heeft moeten afstaan, waar zelfs in het enige grote land waar ze werkelijke macht bezit, in Engeland, waar die invloeden zich als oppositie, „rebellie”, in de socialistische partij merkbaar maken.

Dwingt dit alles ons dus om de vraag te stellen of we hier niet met iets anders te doen hebben dan met kwesties van tactiek en methode, en of niet het socialisme een beweging is geweest, die zich in de West- en Midden-Europese maatschappij openbaarde en die, met het relatief onbelangrijker worden van die maatschappij, gedoemd is als factor van wereldpolitieke betekenis te verdwijnen, andere verschijnselen dwingen ons evenzeer vele in de socialistische milieu's als vanzelfsprekend en on-aantastbaar aanvaarde „beginselen” opnieuw te onderzoeken.

De socialistische beweging had aan het einde van de vorige en het begin van deze eeuw een in haar eigen kringen als onweerlegbaar beschouwde theorie, waardoor verlangens en inzichten tot een dynamisch geheel verenigd werden, dat tot resultaat had de overtuiging van de onhoudbaarheid der maatschappij waarin men leefde (de „kapitalistische” maatschappij), en de komst van een nieuwe maatschappelijke orde, die niet anders zou kunnen zijn dan in grote mate in overeenstemming met de verlangens en inzichten der socialistischen. De socialistische overtuiging werd buiten die kring niet gedeeld, en zelfs met de grootste hartstocht en overtuiging bestreden, maar ze werd buiten haar kring wel beschouwd, als de enig mogelijke, indien men de bestaande maatschappelijke orde afwees. Een ander alternatief dan „kapitalisme-socialisme” werd ook door de tegenstanders van het socialisme niet gesteld.

Dit gaf de aanhangers van het socialisme dat gevoel van zekerheid, maar ook dat gevoel van superioriteit, waardoor het socialisme meer werd dan een politieke richting, meer zelfs dan een maatschappij-beschouwing, het werd een heilsleer, die voor zeer velen het centrum van hun wereld- en levensbeschouwing vormde, en die voor miljoenen de plaats innam, die vroeger door de religie werd ingenomen.

Het is niet juist, indien men het voorstelt alsof het „Marxisme” in deze periode een overheersende invloed in de socialistische beweging zou hebben uitgeoefend. De eigenlijke marxistische theorie is slechts door een zeer kleine minderheid aanvaard en gepropageerd. Zelfs in Duitsland was reeds aan het begin van de eeuw de groep, die het marxisme afwees, samen met de groep die een „herziening” van het marxisme in de zin van een hervormingssysteem op ethische grondslag voorstond, even sterk als de groep van de marxisten, die weldra in gematigden en radicalen uiteenviel. De tegenstelling „gematigd-radicaal” werd veel belangrijker dan die van marxist en niet-marxist.

In de andere landen waren de marxisten nooit meer dan een militante

minderheid. De uitzondering vormde Rusland, waar het marxisme in de illegale partijen, die de industrie-arbeters wilden bewerken, de overhand had, hoewel ook in Rusland het socialisme, voor zover het een volksbeweging was en dus zich naar de boerenmassa wendde, een ethisch gefundeerde progressieve beweging was, die van de sociaal-revolutionairen, die bij de verkiezingen van 1917 de meerderheid van het Russische volk achter zich bleken te hebben.

Des ondanks is het niet onjuist de socialistische beweging ook in het eerste kwart der twintigste eeuw een „marxistische” beweging te noemen, omdat de opvattingen die in die beweging de overhand hadden, door de marxisten het helderst, het consequentst, het meest systematisch en energiek werden verdedigd en verkondigd.

De opvatting van de twee werelden, de socialistische en de kapitalistische werd door de marxistische theorie van de klassenstrijd, tegen de bourgeoisie (die de klassenstrijd-theorie geïntroduceerd had), gericht en als een van de bewijzen van de onvermijdelijke ondergang der bourgeoisie en van de absolute zekerheid van de komst van het Socialistische Rijk gepropageerd.

Alle socialistischen in die periode hadden die opvatting van de twee werelden, die van het onrecht, en die van het recht, die met elkaar in strijd waren. Allen hadden ook de overtuiging van de zekere triomf van het recht, of van de gerechtigheid. Maar bij de marxisten scheen dit alles ook nog de sanctie van de in die dagen over een geweldig prestige beschikkende „wetenschap” te hebben gekregen.

Bij de gemiddelde socialistischen was en is een mengsel van ethische en wetenschappelijke argumenten nog altijd aanwezig als bewijs van de „zekerheid” of als argument voor de waarschijnlijkheid of voor de wenselijkheid van het socialisme.

Eertijds werd door velen die de onrechtvaardigheid en de ethische verwerpelijkheid van vele maatschappelijke toestanden evenzeer erkenden en vaak ook even diep voelden als vele socialistischen, de onmogelijkheid van een socialistische regeling met economisch-technische, met historische en met psychologische argumenten „bewezen”, waarbij dan van alles, van de wet van Malthus af, tot en met de slechtheid of de zondigheid van de mensen, naar voren werd gebracht. Daartegenover konden dan de socialistischen tal van argumenten van economisch-technische aard aanvoeren, de historie en de psychologie laten spreken, en zo naast hun aanklacht tegen het kapitalisme, op z'n minst de mogelijkheid van het socialisme betogen, waarvan de wenselijkheid meestal zelfs door de tegenstanders niet werd ontkend.

In deze discussie zijn een aantal argumenten naar voren gebracht, die het socialisme niet onweerlegd kan laten, wil het een sterkere grond hebben dan het feit, dat in de West-Europese landen, de grote massa, die bij de verkiezingen een regering aan de macht kan brengen welke haar verlangens tracht te bevredigen, dat deze grote massa nu eenmaal in die Europese wereld evenzeer gelooft in het „socialisme”, als de Amerikanen

massa in vrije ondernemingen en kapitalisme. Het verwerven van een meerderheid op een bepaald program, schept een plicht voor de op dat program gekozen regering, maar onthet niemand van de plicht na te gaan of dat program werkelijk houdbaar is, en of die massa's wellicht zich aan illusies overgeven.

Waar wij thans mee te maken hebben is trouwens niet alleen de discussie over de theorie, het is ook de les van de praktijk, in een wereld, die het socialisme beoordeelt naar wat in allerlei landen met een georganiseerde economie is gebeleden, en die het ook beoordeelt naar de machtsverhoudingen in de wereld, en eveneens naar mogelijke krachtsontwikkeling, gebleken bekwaamheid en te verwachten energie en inzicht.

Wie meent dat dit alles niets met „grondslagen” van het socialisme te maken heeft, en dat het voldoende is met zedelijke normen en wetenschappelijke argumenten de wenselijkheid van het socialisme te betogen, dient te begrijpen, dat het zowel onzedelijk als onwetenschappelijk zou zijn, abstracte betogen enige waarde toe te kennen in een zaak, die zich in de concrete historische werkelijkheid afspeelt. Een betoog dat „het kapitalisme” en „het socialisme” met hun verwerpelikheden en wenselijkheden beschouwt, en daaruit iets afleidt voor de toekomst, is daarom waardeloos, omdat „het” kapitalisme niet bestaat, evenmin als „het” socialisme, en omdat we te maken hebben met Rusland, Amerika, Engeland en dingen van dien aard.

Als we ons dus bezig houden met de socialistische theorie, dan doen we dat omdat deze, door de zekerheden en inzichten, die zé scheen te geven, een factor van betekenis was in de machtsvorming, die de socialistische partijen tot krachten van betekenis in de wereld heeft gemaakt.

Wat thans in deze theorie meer en meer aangevochten wordt, dat is in de eerste plaats de bewering, dat er geen *ander alternatief zou zijn dan kapitalisme en socialisme*.

Voor Marx scheen uit de wetten van de Hegeliaanse dialectiek onweerlegbaar te volgen dat, als het kapitalisme ten onderging, dat dan geen andere maatschappijvorm dan die van het socialisme kon optreden, welke dan tevens daarna in alle eeuwigheid zou blijven voortbestaan. Doch hier interesseert ons niet die merkwaardige trek bij alle Hegelse dialectici, die, zodra ze een toestand menen te zien, die hun instemming heeft, deze dan ook maar tot het eindstadium van de ontwikkeling verklaren, zoals Hegel zelf het deed met de Pruisische staat, en Marx met de socialistische maatschappij. Deze trek zou ons alleen reeds wantrouwend kunnen maken ten aanzien van alle redeneringen die door de dialectici worden ontwikkeld. Immers het feit, dat de arbeidersklasse onder het kapitalisme de onderdrukke klasse is, brengt wellicht volgens het dialectisch schema met zich mee, dat deze onderdrukke klasse nu ook de heersende zal worden als de macht der kapitalisten niet meer gehandhaafd kan worden, maar de geschiedenis speelt zich nu eenmaal niet af volgens dat schema.

Evenmin als bij de ondergang van het feudale stelsel, de klasse die toen het meest onderdrukt werd, de macht in handen kreeg, doch integen-

deel, deze klasse — die der boeren — ondanks een aantal pogingen tot opstand, niet in staat bleek te zijn een historische rol te spelen, en de capaciteiten, die daar toe nodig waren miste, evenmin is het onafwendbaar, dat de arbeidersklasse de opvolgster van de kapitalisten is, als dezen zich niet langer kunnen handhaven, en evenzeer zou het mogelijk kunnen zijn, dat ook zij de capaciteiten miste, die voor een heersende klasse nodig zijn. En zoals toen de heerschappij kwam aan een betrekkelijk kleine tussengroep (de „bourgeoisie”) die evenwel door haar positie in het maatschappelijk proces de belangrijke leidinggevende functies vervult, van de groep dus, die door de een „intellectuelen” en door de ander „managers” wordt genoemd.

De stelling is dus: dat het verdwijnen van het kapitalisme ons niet zou brengen in een socialistische maatschappij, doch in een maatschappij wier organisatie in vele opzichten zou overeenkomen met de economische regelingen, die door de socialisten werden verlangd en voorspeld, doch wier sociale en politieke toestanden in feite zouden neerkomen op de heerschappij van die nieuwe groep of klasse, die men sedert het boek van James Burnham („The Managerial Revolution”) de „managers” noemt.

Echter, naast de opvatting, dat het kapitalisme gedoemd is te verdwijnen, een opvatting, die niet alleen door de socialisten, en door de aanhangers van theorieën verwant aan die van de „managers” (een dergelijke theorie is b.v. die van de Amerikaanse „technocraten”, of de, reeds oudere, van de Amerikaanse socioloog Veblen, die de nadruk legde op de toenemende betekenis van de „ingenieurs” in de veranderende maatschappij) wordt gedeeld, maar die ook verkondigd werd door fascistische en nationaal-socialisten, en door een deel van de corporatisten... naast die opvatting staat nog steeds de opvatting, dat het kapitalisme als economisch stelsel zal blijven bestaan, zij het dan ook dat belangrijke veranderingen binnen dat stelsel zullen plaats vinden, waardoor de organisatie van de maatschappij in sterke mate zal toenemen.

Voor het voortbestaan van het kapitalisme pleit het feit, dat dit systeem, sedert het einde van de tweede wereldoorlog, opnieuw werkt in de Verenigde Staten van Noord-Amerika, het machtigste, technisch versterde land ter wereld. In een groot gedeelte van de wereld (China, India) bestaan mogelijkheden van een beginnende kapitalistische ontwikkeling, terwijl elders, ondanks de aanwezigheid van economische ontvoering door de gemeenschap, toch nog een grote mate van kapitalisme aanwezig is. Men zou kunnen aannemen, dat onder Amerikaanse leiding een contra-beweging zou tot stand komen, waardoor ook in de gebieden waarin thans het noodlijdend kapitalisme wordt vervangen door staatsbeheer een mengvorm van kapitalisme en planisme blijft bestaan.

Het andere argument van de aanhangers van het kapitalisme is, dat een socialistisch georganiseerde economie, zowel door het ontbreken van initiatieven, als door het afwezig zijn van een markt waarop prijsvorming kan plaats vinden, in het geheel niet kan functioneren. Dat een land als Rusland niettemin een werkend economisch stelsel heeft, zou dan ver-

klaard moeten worden door het bestaan van een kapitalistische wereld om Rusland heen, waardoor zowel prikkels aanwezig blijven als vergelijkingmogelijkheden voor prijsvorming blijven bestaan. Verder wijzen de verdedigers van het kapitalisme er op, dat het Russische systeem slecht en hortend functioneert en dat het in plaats van de kapitalistische crises, voortdurend door crises van andere aard (planfouten, onevenredigheden tussen de bedrijfstakken) wordt bezocht.

De productiviteit van het kapitalisme, zou, ondanks crises en oorlogen, gestadig toenemen en daardoor zou een land als de Ver. Staten niet alleen het hoogste levenspeil bezitten, maar dit ook nog verder kunnen opvoeren, zodat na een generatie van verdere kapitalistische ontwikkeling iedere armoele zou zijn verdwenen, en sociale voorzieningen mogelijk zouden zijn, die ook voor de minst bedeelde een sociale welvaart tengevolge zouden hebben. (Schumpeter).

Op het argument, dat socialistische economie alleen mogelijk is als de massa van de bevolking door de toegenomen reglementering, door de oppermacht der bureaucratie en door de staatsalmacht, op alle gebieden van iedere vrijheid wordt beroofd, zodat de weg naar het socialisme tevens de weg naar een nieuwe slavernij zou zijn (Hayek, The Road to Serfdom) komen we nog terug, omdat dit voor het socialisme zelf van fundamenteel belang is.

De andere argumenten, die door de aanhangers van het kapitalisme gebruikt worden, verliezen reeds veel van hun kracht als we er op wijzen, dat ook het Amerikaanse kapitalisme reeds eenmaal, na de grote depressie van 1929, zijn toevlucht heeft moeten nemen tot een systeem van geleide economie — New Deal — dat daarna is overgegaan in een eveneens georganiseerde oorlogs-economie. Indien de verwachting van talrijke economieën, dat de tegenwoordige hoog-conjunctuur in de USA slechts van tijdelijke aard zou zijn, juist blijft, en een nieuwe crisis, die het overgaan naar geleide economie weer nodig maakt, binnen enige jaren intreedt, dan zou daarmee opnieuw bewezen zijn, dat het kapitalisme nog slechts een uitzonderingstoestand is, die uitsluitend gedurende korte tijdperken van hoogconjunctuur kan functioneren. De normale toestand zou dan de een of andere vorm van geleide economie zijn. De vraag is echter of het die toestand is, die men van oudsher „socialisme” noemt.

Het is ook duidelijk, dat de mogelijkheden van een verdere kapitalistische ontwikkeling van de nieuwe grote Aziatische gebieden en van andere continenten zoals Zuid-Amerika, Afrika en eventueel Europa, ten nauwste samenhangen met de aanwezigheid van een bloeiend en sterk kapitalisme in de USA, dat voor kapitaal-export en credieten zou moeten zorgen. Komt de USA zelf als kapitalistisch centrum in een noodtoestand te verkeren, dan moet de economische ontwikkeling van die andere gebieden op andere wijze plaats vinden. Bovendien moet er rekening mee worden gehouden, dat in de meeste van de genoemde gebieden, die voor kapitalistische expansie in aanmerking komen, nationale bewegingen zijn ontstaan, die de vrije werking van buitenlandse kapitalismen tegengaan.

Het is dus niet alleen de vraag of het Amerikaanse kapitalisme door zijn eigen situatie in staat zou zijn de wereldexpansie van het kapitalisme te bevorderen, het is ook de vraag of het de mogelijkheid krijgt in die richting te werken. Alleen bij een samenvallen van deze twee factoren zou een periode van nieuwe expansie-mogelijkheden voor het kapitalisme kunnen aanbreken. Die kans is dus zeer gering.

Maar de vraag blijft of we dan, aan het eind van de kapitalistische periode gekomen, reden hebben om een socialistische periode te verwachten?

Immers wat is een socialistische periode? Nog altijd is de opvatting, dat het wezenlijkste kenmerk van het socialisme is, dat de grond en de productie-middelen in handen van de gemeenschap zijn, ook in onze eigen kring vrijwel onaanvechten. Die opvatting komt uit de periode waarin algemeen, en dus niet uitsluitend onder de marxisten, werd aangenomen, dat privaateigendom onvermijdelijk tot kapitalisme moest leiden en gemeenschapsbezit even onvermijdelijk tot socialisme. Dat het eerste deel van die opvatting onjuist is, weet ieder met enige kennis van de wereldgeschiedenis. Er zijn vele soorten en vormen van privaateigendom geweest, en slechts één ervan is kapitalisme. Ieder boekje over socialisme en ieder „programma” somt op, welke factoren aanwezig moeten zijn, wil men in een maatschappij met privaateigendom, over „kapitalisme” kunnen spreken.

Dat ook het tweede deel van de stelling onhoudbaar is en dat het socialisme slechts één van de vele maatschappijvormen is, die in een maatschappij met collectief bezit mogelijk zijn, en dat die andere vormen evenveel van socialisme verschillen als een feodale maatschappij van een kapitalistische, dat is in de socialistische beweging, ondanks alle theoretische scholing, nog lang geen gemeengoed. Integendeel er is een zeer sterk gevoels-oordeel vóór iedere maatschappij, waarin geen privaateigendom heerst en waarin collectief bezit aanwezig is. De socialistische propaganda heeft tot resultaat gehad, dat men als onvergankelijke waarheid deze formule in het hart draagt: privaateigendom—slecht; collectiefbezit—goed.

Het zal de taak der socialistische scholing in de komende periode behoren te zijn om de verderfelijke opvatting, dat collectiefbezit zonder meer iets goeds zou zijn, uit de hoofden van de arbeiders en van de met het socialisme sympathiserenden te doen verdwijnen. De mythe van het collectivisme, door vroegere generaties van socialisten tot stand gebracht, is wellicht het grootste gevaar waardoor het socialisme van deze en de komende generatie bedreigd wordt. Want op een collectivistische grondslag zijn, behalve het socialisme, ook mogelijk de monsterachtigste systemen van totalitaire slavernij.

Het nationaal-socialisme en het fascisme hadden geen enkel principieel bezwaar tegen de afschaffing van het privaateigendom en tegen een afgeda groter wordende invloed van de staat op het economisch leven. Een systeem van nationalisatie en van allesomvattende controle en regeling door de nationale gemeenschap was trouwens reeds in volle werking. En

het fulmineren tegen het demo-liberalisme, tegen de internationale pluto-
cratie, ging samen met strijd der „proletarische“ staten voor een Duits
of Europees „socialisme“.

Wil men geen gevaar lopen, dat deze soort „socialismen“ als op de een
of andere wijze verwant met het door ons bedoelde socialisme worden be-
schouwd, dan zal men de nadruk niet moeten leggen op de *collectieve*
economie, maar op de *maatschappij*, die op de grondslag van het collectief
bezit functioneert.

Dan mag dus het feit, dat wij naar een collectieve economie streven
en dat de Russen reeds een collectieve economie hebben, niet als de aan-
wezigheid van iets meer gemeenschappelijks worden beschouwd dan b.v.
het feit, dat we geen van tweeën ons doel kunnen bereiken zonder ge-
bruik te maken van machines, waarvan ook de kapitalistische Amerikanen
gebruik maken. Evenals niet het feit, dat men machines gebruikt, bepalend
is, doch alleen het feit welke rol die machine speelt in het maatschappelijk
leven, zo is ook niet het feit, dat men collectieve eigendom heeft bepa-
lend, doch uitsluitend de rol die deze collectieve eigendom in de maat-
schappij inneemt, de wijze waarop men deze „machine“ gebruikt en
beheerst.

Ziet men de dingen zo, dan is voor een socialistische maatschappij de
collectieve eigendom geen *doel* doch uitsluitend *middel*.

Doel is een maatschappij waarin de mensen kunnen leven zonder vrees
voor hun materieel bestaan en hun veiligheid, op een zodanig levenspeil,
dat de zorgen voor het dagelijks bestaan niet het gehele leven beheersen
en het de gemiddelde mens onmogelijk maken, zich met andere dingen
 bezig te houden dan met de arbeid voor het materiële bestaan.

De „gewone man“ is het middelpunt van de socialistische maatschappij-
beschouwing. Dat de buitengewone mens, de mens die een groot denken,
een groot kunstenaar, een groot gelovige is, ook in verschrikkelijke maat-
schappelijke omstandigheden iets van het contact met het grotere en
hogere weet tot stand te brengen, heeft sommigen er toe gebracht het
maatschappelijk vraagstuk als van geen belang te verklaren, daar het
dus bijkbaar mogelijk is onder alle omstandigheden een groot, goed en
schoon leven te leiden. Voor degenen, die geen andere maatstaven kennen
en erkennen dan die van het aards bestaan, is het leiden van zulk een
leven de zin van het bestaan.

Het bestaan zin te geven is het doel van het socialisme. En het feit, dat
sommigen er in slagen en er altijd in geslaagd zijn, ook in een niet-
socialistische maatschappij tot een dergelijk bestaan te geraken, mag ons
nooit doen vergeten dat ook de weinigen die slaagden, zoveel van hun
energie nodig hadden in het overwinnen van de materiële belemmeringen,
dat zij nimmer tot volle ontplooiing van hun gaven konden komen. Het
verlangen op alle gebieden hogere hoogtepunten te bereiken dan tot dus-
ver geschiedde, moet dus ook in het geval van de bijzondere mensen de
eis doen stellen naar een maatschappij, die een beter uitgangspunt geeft
voor die tocht naar het hogere.

Bovendien kan niemand in een maatschappij leven waarin de grote
massa van de mensen een minderwaardig bestaan leidt, zonder of daar-
door aangegrepen te worden en dan door medelijden, verbittering, haat
en dergelijke gevoelens belemmerd te worden in het verkrijgen van de
hoogste sereniteit, of zonder zich opzettelijk af te sluiten voor de ellende
van de wereld en dan bij alle genialiteit een tekort aan menselijkheid
aan de dag te leggen, die dus wel tot een hoge eenzijdigheid leidt, doch
altijd tot een eenzijdigheid. Zo is dus ook terwille van de bijzondere mens
de verandering van de samenleving noodzaak.

Daar komt dan nog bij, dat de aanwezigheid van een maatschappij
waarin de grote massa alle reden tot ontevredenheid, verbittering, haat,
afgunst heeft, tengevolge heeft, dat die maatschappij voortdurend in een
staat van oorlog verkeert, voortdurend tot conflicten, botsingen, revoluties,
oorlogen leidt, die de belemmering en de vernieling van het werk der
bijzondere mensen veroorzaken. Een maatschappij, die bevirfd is van al
dergelijke krampachtigheden en katastrophen biedt eerst mogelijkheden
voor een werkelijke geestelijke groei.

Zo geïnterpreteerd geldt de stelling van het historisch materialisme, dat
het maatschappelijk zijn het bewustzijn bepaalt, ook voor de bijzondere
Hij kan in een „slechte“ maatschappij in het algemeen niet boven een
„slecht“ leven uitkomen. Hij is noch tot het ontvangen van wat hem
geboden wordt in staat, omdat hem zo weinig behoorliks geboden wordt,
en omdat hij in een voortdurende houding van afweer, angst, verbittering
wordt gedwongen; noch is hij in staat tot het ontplooiën van enige
schepende kracht. Een betere maatschappelijke orde bevrijdt hem van
veel waardoor hij thans gedwongen wordt scheef te groeien of in zijn
groei belet wordt. Hij bereikt dan het maximum van wat hij bereiken kan.
Misschien is dat ook dan niet veel, maar het is ongetwijfeld meer dan
hij thans kan worden.

Om die redenen is een beter ingerichte maatschappij noodzakelijk. Dat
die maatschappij een socialistische maatschappij moet zijn volgt hieruit
nog niet. Er volgt wel uit, dat indien een maatschappij, die niet socialis-
tisch is, deze dingen tot stand zou kunnen brengen, indien b.v. een
kapitalistische maatschappij vrijheid van gebrek, van angst, van verbitte-
ring, mogelijkheden van ontplooiing in vrijheid zou kunnen bieden, dat
dan die maatschappij verre te verkiezen zou zijn boven een maatschappij
met collectief bezit, waarin onderdrukking, angst, slaafsheid, wreedheid
etc. etc. aanwezig zou zijn.

Het criterium van een maatschappij kan nooit zijn: hoe zijn de bezits-
verhoudingen in die maatschappij, maar: *hoe leven de mensen in die*
maatschappij.

Als wij dus voor een socialistische maatschappij kiezen, dan is dat,
omdat wij in een dergelijke maatschappij de grootste mogelijkheden voor
het leven der mensen menen te zien. Maar omgekeerd wij noemen een
maatschappij alleen socialistisch als ze die mogelijkheden voor mensen
biedt.

De collectieve bezitsverhoudingen in een socialistische maatschappij zijn van uit dat standpunt bekeken geen principieel noodzakelijke grondslagen, doch grondslagen, die door de zakelijke inrichting van de maatschappij worden gevraagd, omdat gebleken is, dat ze een grotere waarborg bieden voor de goede functionering van het economische leven dan het privaatsbezit.

En zonder een economische basis is iedere maatschappij en ieder leven op aarde een onmogelijkheid. De maatschappij die niet eens in staat is alle mensen een levensonderhoud te verschaffen, is, wat ze ook in sommige opzichten gepresteerd moge hebben, een onbevredigende maatschappij. Dat onbevredigende kan natuurlijk veroorzaakt worden door de materieel-technische onmogelijkheid om voldoende voort te brengen voor het verschaffen van een minimum-bestaan aan alle leden. Die toestand hebben we in het verleden gekend. Die toestand is door de ontwikkeling der wetenschap en techniek overwonnen. De productiviteit van industrie en landbouw zijn sedert vele jaren zo groot, dat het verschaffen van dat minimum aan allen, slechts een kwestie van goede organisatie is. Het probleem is dus: hoe komen we tot een zodanige organisatie van de productie op aarde, dat het rendement zo groot mogelijk is. Stelt men het zo, dan is de kwestie van de eigendomsverhoudingen er direct een die afhankelijk moet zijn van organisatie en rendement.

Juist de uitbreiding van de industrie, het toenemen van de productiviteit heeft het probleem van de ordening der productie doen ontstaan. In een maatschappij die altijd een tekort oplevert, is, in theorie althans, een toestand mogelijk waarbij ieder producent het maximum levert waar toe hij in staat is, en dat maximum brengt op de markt, die het kan opnemen. Meer zou ook bij een organisatie der productie niet gepresteerd kunnen worden. Indien echter de toestand zo wordt, dat er voldoende geproduceerd kan worden voor allen, dan is het een duidelijk bewijs van de onbekwaamheid der producenten, van een gebrek aan leiding en organisatie, als hier fabrieken stilliggen, daar geweldige hoeveelheden producten op een punt bijeenkomen waar slechts een deel ervan gebruikt kan worden, ginds goederen geproduceerd worden, die onnodig zijn, terwijl een algemene leiding dit alles zou kunnen regelen.

De planmatigheid, die in de afzonderlijke bedrijven reeds wordt toegepast, vraagt om toepassing in de totale-productie en economie, en het feit, dat de eigendomsverhoudingen dat beletten, bewijst dat die eigendomsverhoudingen anti-sociaal zijn geworden, zo als ze ook anti-wetenschappelijk en anti-technisch zijn.

Als de bezitters zich onder dergelijke omstandigheden uit eigen kracht en inzicht verenigen en zelf de algemene regelingen invoeren, of als zij met volle kracht medewerken als dergelijke regelingen door de organen van het algemeen belang worden georganiseerd, dan is er alle reden om van het vrijwilligheid en samenwerking gebruik te maken en de ondernemers te beschouwen als de managers van hun eigen bedrijven, die men inschakelt in de noodzakelijke regelingen. Verzetten zij zich echter tegen die regelingen, dan kan men niet anders doen dan eigendomstoestanden,

die tot maatschappelijke rampen en onrechtvaardigheden zouden leiden, als anti-maatschappelijke instellingen te beschouwen, en ze dus te doen verdwijnen. De prioriteit van de planning is in onze periode een maatschappelijk belang. In hoeverre de eigendomsverhoudingen er door aangepast moeten worden hangt af van de aard en omvang der planning, die noodzakelijk is, van de vraag dus in hoeverre met controle, het vaststellen van algemene richtlijnen, kan worden volstaan, en in hoeverre het nodig is bepaalde bedrijven direct aan de gemeenschap te brengen en door haar te laten exploiteren; het hangt ook af, zoals we reeds zeiden van de mate van medewerking en het bezit van sociaal gevoel bij de eigenaars.

Uit dit, alles volgt dus, dat de kwestie van het gemeenschapsbezit voor het moderne socialisme een zaak van doelmatigheid is, en geen dogma. Het feit, dat in een land alles aan de gemeenschap wordt gebracht terwille van het beginsel van het collectief bezit, wijst dus niet op socialisme, maar op dogmatisme, dat het ergste doet verwachten aan fanatisme en lust tot gelijkshakeling.

Een socialistische maatschappij kan dus een maatschappij zijn, waarin zowel collectief bezit als gecontroleerd privaatsbezit voorkomt. Of het geheel volgens plan werkt, en productief werkt, dat is voor de economische kant van het geval de hoofdzaak.

Voor de sociaal-culturele kant, die het doel is dat tot het toepassen van het hele complex van maatregelen heeft geleid, is *dit* de hoofdzaak, dat de mensen in die maatschappij een goede materiële-verzorging krijgen, en dat ze door die verzorging en door de verdere toestanden, die in die maatschappij op politiek en op cultureel gebied bestaan, een leven leiden dat vrije, gelukkige, welvarende, maar tegelijk hoogstaande en zich hogere doelen stellende mensen in actie laat zien.

Dit brengt dus met zich mee, dat onze economische maatregelen betere resultaten moeten opleveren dan men in het kapitalisme tot stand weet te brengen, dat ze moeten passen in een plan waarin op een grote schaal opnieuw tot stand gebracht wordt wat het kapitalisme niet weet te bereiken, en dat ze de mensen in een betere materiële maar ook in een betere geestelijke conditie weten te brengen dan waarin ze in het kapitalisme leefden. Wij socialiseren dus niet omdat de socialisatie in ons program staat, maar de socialisatie staat in ons program omdat we weten, en omdat het in tal van gevallen ook reeds gebleken en bewezen is, dat we er de resultaten mee bereiken die voor de mensen een verbetering betekenen.

Uit dit alles volgt dus, dat het moderne socialisme het collectief bezit als de basis ziet waarop een socialistische maatschappij mogelijk is, maar waarop ook andere, niet- en anti-socialistische maatschappijen mogelijk zijn.

Vandaar dat voor een socialistische maatschappij niet het bezit van die collectivistische basis beslissend is, maar het bezit van die basis plus een aantal andere dingen, die er onverbreekelijk bij behoren. *Alleen dat totaal is socialisme*. Is er dat totaal niet, dan is het iets waar we vreemd en in

Het gevaar zit juist hierin, dat men gelooft, dat de onteigening van de kapitalisten, op welke wijze dan ook, en het verkrijgen van een collectief bezit, met welke politieke en culturele instellingen dan ook, automatisch socialisme is, een geloof alsof de nieuwe maatschappij niet een voortdurende zorg, toezicht, waakzaamheid, nodig zou hebben, om te beletten dat ze een dwangmaatschappij, nog erger dan de kapitalistische zal worden, dat men dus dit anti-kapitalistisch automatisme als te weinig gevaarlijk en schadelijk ziet en het vormen van een positief socialistisch bewustzijn nog altijd als een luxe beschouwt.

Onder positief socialistisch bewustzijn versta ik hier, behalve het respect voor de menselijke persoonlijkheid en waardigheid, het inzicht, dat de leiding van de maatschappij met de grootst mogelijke bekwaamheid en kennis van zaken dient te geschieden, dat dus machtsvorming en strijdzaamheid, hoe onmisbaar ook, alleen van waarde zijn als ze onverbreekbaarlijk verbonden zijn met bekwaamheid en inzicht, en dat dus tegenover de energieke demagogie, die alleen maar het bestaande kan vernielen en nieuwe dwanginstellingen daarvoor in de plaats kan stellen, een energieke democratie moet worden geplaast, die het opbouwen van een planmatige economie, van een politiek vrijheidssysteem en van een vrije cultuur, tot het verlangen van de in beweging geraakte massa weet te maken.

Nood, onderdrukking en onrecht, roepen verlangens wakker naar een betere maatschappij, en die maatschappij noemt men sedert enige generaties de „socialistische“, doch slechts weinigen maken zich een andere dan negatieve voorstelling van die maatschappij (dan zijn nood, etc. verdwenen) en hebben meer dan een vaag geluksverlangen en een geluksgevoel bij het verward worden door dat „ideaal“.

Bij de ontevredenheid met het bestaande speelt de gedachte, dat het „nieuwe“ grote gevaren in zich bergt, bijna geen rol. Een nieuw bewind, dat door dergelijke verlangens aan de macht geholpen wordt, zou dus betrekkelijk gemakkelijk een regeringsapparaat kunnen instellen, dat, eenmaal functionerend, de opkomende ontevredenheid met het nieuwe zou kunnen onderdrukken, als niet van te voren gezorgd is voor de beveiliging van alle democratische rechten en instellingen. Daarom is ook een tijdelijk opzij schuiven van de democratie, en een geven van onbeperkte macht aan een regeringsapparaat, een dictatoriale overgangperiode, onaanvaardbaar vanuit het standpunt van de beveiliging der verlangens van de grote volksmassa.

Niet alleen hebben alle apparaten de neiging tot het voeren van een eigen leven en het usurperen van een zo groot mogelijke macht, maar de georganiseerde maatschappij vraagt nu eenmaal een uitbreiding van het aantal apparaten en van hun macht. Een heerschappij van de apparatmensen (de bureaucratie) over het gewone volk is dus een reëel gevaar, een gevaar dat des te groter wordt, omdat apparatmensen, deskundigen, mensen die leiding geven, in elke maatschappij onmisbaar zijn, de besaafde minderheid altijd beperkt is, en in de georganiseerde maatschappij

de meeste gevallen zelfs vijandig tegenover zullen staan.

De noodzakelijkheid van de behoeftevoorziening heeft technische ontwikkelingen doen ontstaan, wier omvang en werking van een zodanige aard zijn, dat alleen een planmatig georganiseerd gebruik ervan het voortdurend optreden van maatschappelijke „verkeersongelukken“ (Mannheim) kan voorkomen. We komen dus in het tijdperk van steeds verder gaande „planning“, en die planning is slechts mogelijk wanneer in het algemeen het privaatsbezit plaats maakt voor collectief bezit. Daardoor algemeener het kapitalisme meer en meer vervormd, uitgehold, ondermijnd, en kunnen we zeggen, dat dit kapitalisme bezig is te verdwijnen en dat het op den duur geheel verdwijnen zal, om vervangen te worden door een collectivistische planmatigheid.

Deze collectivistische en planmatige maatschappij kan echter vele zeer uiteenlopende vormen hebben, die we in twee groepen kunnen verdelen: de despotische en de democratische.

Tot het despotische collectivisme behoren b.v. het stalinisme (het in Rusland heersende systeem), het nationaal-socialistische, het fascisme, sommige soorten van corporatisme en sommige soorten van managerialisme.

Tot het democratische collectivisme behoren het socialisme (dat aan zijn West-Europese oorsprongen getrouw is gebleven), het planisme (New-Deal-planning, of Beveridge-planning, tot in zijn uiterste consequenties doorgezet), sommige soorten van corporatisme en van managerialisme.

Het is duidelijk, dat er veel meer verwantschap bestaat tussen socialisme en een democratisch planisme, dan tussen socialisme en stalinisme, waarvan het ene, democratisch, humanistisch, vreedzaam, het andere totalitair-tyraniek machtswellustig en agressief is.

Het moderne socialisme is een planisme met een ideologie geërfd uit de periode van het geloof in de absolute tegenstelling van kapitalisme en socialisme, een ideologie die ieder collectief bezit als socialisme beschouwde en die socialisme en arbeidersbeweging als geheel samenvallend en elkaar insluitend beschouwde. Terwijl wij in werkelijkheid een planistische volksbeweging zijn, is onze ideologie nog in grote mate die van een proletarische heilsbeweging. Dat dit gevaren met zich meebrengt ligt voor de hand, doch in het algemeen ziet men die gevaren niet daar waar ze in werkelijkheid liggen.

Men heeft b.v. bezworen tegen de „Internationale“ en de „Rode Vlag“, die in werkelijkheid een verbinding vormen tussen onze beweging en de vrijheidsbewegingen van de vorige eeuw, met een traditie, die zeker terug gaat tot aan de Franse revolutie. Deze traditie is van de grootste waarde, juist in tijden van opkomend despotisme, waarin wij tegenover de verachting, die zowel Nazi's als Stalinisten aan de lag leggen voor het „demoliberalisme“ en de „formele democratie“, de verbinding met de traditie van „vrijheid-gelijkheid-broederschap“ niet kunnen missen. Juist in deze traditie zit nog een voortdurend beroep op „het volk“, op alle behoorlijke mensen uit alle klassen, met een vanzelfsprekende nadruk op de grote massa der misdeelden en onderdrukten.

de rol van deze leidinggevende en deskundige persoonlijkheden, relatief veel groter is dan in een maatschappij waarin veel aan het vrije spel der krachten, dus aan het toeval wordt overgelaten.

Wie dus het toeval uit de leiding der maatschappij wil wegorganiseren, mag ook het toeval tot een bevoorrechte en heersende kaste, of klasse, constitueren van de organisatoren (de „managers“) niet beschouwen als iets waarvan men maar moet hopen, dat het niet zal geschieden, doch dat men verder aan het „toeval“ overlaat.

Het is daarbij niet voldoende zich regelmatig uit te spreken tegen „staatsocialisme“, want alle socialisme, alle organisatie van de maatschappij als geheel, kan alleen door middel van de staat, of van organen die uiteindelijk door de staat gecontroleerd en gedirigeerd worden, werken. Het andere alternatief is het door het anarchisme voorgestane systeem van vrijwillig samenwerkende autonome groepen, een systeem dat zelfs op kleine schaal ver beneden de noodzakelijke efficiency blijft, en dat op grote schaal toegepast, tot een chaos leidt, waarbij vergeleken de kapitalistische wanorde als een meesterstuk van organisatie uitblinkt.

„Staatsocialisme“ is dus niet te vermijden. Wat beslissend is, dat is de wijze waarop de socialistische staat functioneert, en de macht die het volk in en over de staat heeft, ook, en zelfs in de eerste plaats over de economische apparaten en over de functionarissen, die deze apparaten beheren. Want met behulp van de macht over de economie kan het apparaat op de gewone man een druk en een broodroof toepassen, veel erger dan het slechts gedeeltelijk georganiseerde kapitalisme dat kon doen. Als die economische dwangmiddelen samengaan met de dwangmiddelen van een politiek apparaat, dat over geheime politiek, concentratiekampen e.d. beschikt, dan is de volkomen machteloosheid van het volk tegenover de nieuwe heersers onverwrikbaar vastgelegd.

Tegenover dit grote en in geen enkel opzicht te onderschatten gevaar is geen andere afweer mogelijk dan die van een uitgebreide, voortdurend werkende, de staat beheersende democratie.

Die democratie moet zich op alle terreinen van het maatschappelijk leven uitbreiden, maar zij vindt haar kern, en haar eigenlijke beslissende macht in de politiek.

Het onderscheid dat vaak gemaakt wordt tussen politieke en economische democratie, waarbij sommigen die politieke democratie als onbelangrijk voorstellen en het doen voorkomen alsof een systeem van economische democratie mogelijk zou zijn, bij afschaffing of beperking van de politieke democratie, en dat dan die economische democratie een veel grotere inhoud zou hebben dan de politieke ooit gehad heeft, of zou kunnen krijgen, dit onderscheid kan alleen berusten op een volkomen gebrek aan inzicht in het wezen en het functioneren der democratie. Er zijn geen twee soorten van democratie, de ene politiek, de andere economisch.

Er is slechts één soort van democratie, de beslissingsmacht van het volk in het openbare leven. Er moet dus eerst en voor alle dingen een openbaar leven zijn, wil er van democratie sprake kunnen zijn. Het centrum van

het openbare leven wordt gevormd door de staat en de staatsinstellingen. Heeft het volk hierop geen invloed, dan is het verder machteloos en dan kan het ook op economisch gebied geen macht uitoefenen.

De politieke democratie is dus essentieel. Men kan die uitbreiden, ook over de economische gebieden. Maar de economische democratie is nooit meer dan een orgaan van de politieke. Men zou kunnen zeggen, dat de politieke democratie zonder economische, een lichaam is, waaraan een arm ontbreekt. Maar een economische democratie zonder politieke, is niet meer dan een arm waaraan het lichaam ontbreekt.

Hoe kan men economische democratie uitoefenen als de vrijheid van drukpers, de vrijheid van verenigen en vergaderen, de vrijheid van partijvorming, van oppositie en critiek, ontbreken? Hoe kan men economische democratie uitoefenen, als men niet over de mogelijkheden beschikt de organen, die de economie dirigeren en controleren, en dat zijn in laatste instantie de opperste regeringsorganen, te kiezen, te veranderen, te beïnvloeden. In de totalitaire staten waar geen politieke democratie aanwezig is, kan dus geen democratie op economisch gebied bestaan en werken. Wat daar voor doorgaat heeft evenveel betekenis als de verkiezingen en volkstemmingen, die in die landen voor politieke democratie doorgaan.

Het moet daarom met de grootst mogelijke nadruk worden vastgesteld, dat de democratie niet een instrument van het socialisme is, doch het wezen van het socialisme vormt. De term „democratisch-socialisme“, hoer zeer ook nodig in deze tijden van politieke valsnummerij, is eigenlijk een pleonasme. Het socialisme is niet alleen slechts denkbaar als democratisch, het is zelfs niets anders dan de alzijdig toegepaste democratie, de democratie die van uit het politieke centrum de andere maatschappelijke terreinen gaat beheersen.

Het was nodig deze betekenis van de democratie als grondslag van het socialisme te onderstrepen, omdat de vraag: Komt er in de plannmatige, socialistische maatschappij, toch weer een nieuwe overheersing, zal de leidersgarntuur van de socialistische staat op den duur een nieuwe heersende klasse worden, ofschoon deze vraag niet door de massa's gesteld wordt, die gedrevelt door nood en verlangingen naar een betere en rechtvaardiger wereld aan alle bewegingen deelnemen, die kans op verandering en verbetering schijnen te geven, en ofschoon deze kwestie op demagogische wijze wordt opgeworpen door de groepen, die hun heersende positie in de tegenwoordige maatschappij willen handhaven, alleen beantwoord kan worden door een beweging die zichzelf heeft leren zien als de democratische beweging bij uitstek.

Slechts een dergelijke beweging kan zich opwerpen als de werkelijke vrijheidsbeweging, en zij alleen kan waarschuwen tegen alle bewegingen, die de verlangens van het volk willen gebruiken om een nieuwe tyrannie als socialisme aan te dienen. Dit betekent niet alleen, dat een beweging, die ernst maakt met de democratie, weigeren zal dergelijke zich socialistisch noemende bewegingen als verwant en als medestander te beschouwen, en dat ze er in de practische politiek alle consequenties uit zal trekken, het

betekent ook dat ze de gevaren, die zij zelf loopt om tot een managerspartij te worden, durft te zien en door toepassing van de democratie voortdurend bestrijdt.

Dat in een naar het socialisme gaande maatschappij, gelijkheid van inkomens niet mogelijk is, dat de geschoolden hoger beloond moeten worden dan de ongeschoolden, dat de bijzonder geschoolden en de bijzonder deskundigen inkomens zullen hebben, die tot een bijzondere sociale positie leiden, dat is de erfenis van de maatschappij waaruit we voortkomen, doch die erfenis, al moet ze aanvaard worden, mag niet als onveranderlijke factor beschouwd worden, zoals maar al te gemakkelijk geschiedt door degenen, die door deze gang van zaken in de bevoorrechte groepen terecht komen. Het is een gevaar, voor de vorming van een nieuwe aristocratie, die in het beste geval er een is van de bekwaamheid, maar die, zonder tegenwerkende krachten, *er een van sociale positie en traditie zou kunnen worden.*

Het bestrijden van dit gevaar moet in het algemeen geschieden door de nimmer rustende maatschappelijke kritiek, die alleen in een democratie mogelijk is. Maar daarnaast moet het streven zijn de afstanden tussen de inkomens zo klein mogelijk te maken, zodat de verschillen in sociale positie hoe langer hoe minder merkbaar zijn. Het verhogen van de minimum-inkomens is één van de middelen, die daartoe gebruikt moeten worden, het vergroten van de scholing op alle gebieden, zodat een overvloedig aanbod van geschoolde krachten aanwezig is, en de marge tussen geschoold en ongeschoold smaller kan worden, dat zijn de materiele middelen, die door een progressieve belastingpolitiek nog kunnen worden versterkt.

Maar daarnaast zijn er morele middelen, die op het aankweken van burgerzin, plichtsgevoel tegenover de gemeenschap, van een eergevoel, dat zich bevredigd acht als belangrijk en interessant werk kan worden gedaan, ook al is de geldelijke beloning daarvoor ternaauwernood, of in het geheel niet boven het gemiddelde gelegen, en op soortgelijke factoren neerkomen.

Prikkels van dien aard hebben eertijds de socialistische beweging een belangrijk deel van haar leiding en kader geleverd, ze moeten ook in de socialistische maatschappij kunnen werken. Ze worden verzwaakt door het gemak waarmee men de prikkels toepast, die in de kapitalistische en in de manageriale maatschappijen worden toegepast.

Een dogmatische toepassing van de leer der „gelijkheid” leidt alleen tot gemakzucht, afgunst en buitenwerking stellen der talenten. Een dogmatische toepassing van de leer der „ongelijkheid” leidt, zoals in Rusland al gebleken is, tot het in snel tempo ontstaan van een nieuwe bevoorrechte klasse.

Dat dus de morele factoren, het hebben van een „ideaal”, bewegende kracht, zowel in de strijd voor de socialistische machtsvorming, als in de actie voor het doen functioneren van de socialistische samenleving, kunnen zijn, dat leidt sommigen er toe te beweren, dat dan een beweging

als de onze, die niet meer, zo als de oude socialistische beweging, het socialisme tot wereldbeschouwing heeft, die bewegende kracht zou moeten missen. Voor zover het socialisme een wereldlijke godsdienst was, zou het die kracht hebben bezeten. Thans zouden alleen nog de godsdienstige socialisten uit hun geloof een dergelijke kracht putten. Ook de communisten, die een typisch wereldlijke godsdienst hebben, met hun communisme en al wat daar verder bijbehoort, zouden die bewegende kracht hebben. Onze beweging zou echter te beredeneerd en nuchter zijn om de massa te bezielen.

Het feit blijft echter bestaan, dat voor een belangrijk deel der ongodsdienstige socialisten, ook dus van de democratische socialistische socialisme de levensbeschouwing is gebleven of is. Het zien van het socialisme als een consequent democratische beweging behoeft in dit opzicht geen verzwakking te betekenen. Integendeel, daardoor komt men in de lijn van de grote Europese traditie, en is de verbinding met het Europese humanisme tot een volkomen natuurlijke geworden.

Het zich één voelen met de Europese traditie, het Europese humanisme, de Westerse cultuur (die in de loop der geschiedenis niet tot Europa beperkt is gebleven, maar die behalve in de Amerika's en Australië, ook in Azië en Afrika door personen en groepen, die hun stempel drukken op de ontwikkeling van hun volk, tot geestelijk eigendom is gemaakt) heeft een veel verder strekkende betekenis voor het socialisme dan men zich in het algemeen bewust is.

Het betekent niet alleen, dat een bron van kracht en inspiratie aanwezig is, wier waarde onmiddellijk duidelijk wordt als men zich herinnert hoe de strijd voor de „vrijheid” (waarbij dan de persoonlijke vrijheid, de betekenis van het individuele, in het centrum stond) in de jaren van bezetting en van oorlog tegen het Hitler-régime, in West-Europa, in Engeland, in de USA, tot het dragen van lasten en het verrichten van inspanning wist te leiden, die niet onderdeel voor wat de totalitaire uit hun overtuigingen wisten te halen. Het betekent ook, dat er voor het socialisme alleen mogelijkheden zijn indien die Westerse beschaving haar onafhankelijkheid ten opzichte van andere beschavingen, en haar positie in de wereld weet te handhaven.

Concreet gesteld: als Europa door de Russen bezet wordt, niet tijdelijk doch permanent, en de Russen voeren hier hun collectivisme door, dan is er voor het socialisme geen levensmogelijkheid meer, evenmin als het socialisme levensmogelijkheden zou hebben gehad als Hitler de oorlog had gewonnen.

In de oorlog tegen Hitler leidde dit tot de volkomen juiste opvatting bij alle werkelijke socialistische groepen en kapitalistische landen. Immers, in een kapitalistische wereld is het socialisme ontstaan, kan het leven en groeien en tenslotte sterk genoeg worden om tot zijn eigen maatschappijvorm te komen. In een Hitleriaanse of in een andere totalitaire wereld, een wereld die de grondslagen van de Westerse be-

schaving niet meer erkent en niet meer heeft, is ook geen voedingsbodem meer voor het socialisme.

Vandaar dat de scheidingslijn tussen werkelijke socialisten en zich socialist noemende totalitaren (en hier worden natuurlijk niet de nationaal-socialisten bedoeld, maar de Moscouse communisten) in het begin van de oorlog duidelijk getrokken werd tussen degenen die hun natuurlijke solidariteit met Engeland en Churchill aan de dag legden en degenen die neutraliteit in de „imperialistische oorlog” heel spoedig veranderden in campagnes voor de vrede, tegen „de Engels-Amerikaanse kapitalistische oorlogshitsers”, ten gunste van de vrede-verlangende Hitler en zijn Russische medewerker. Dat naderhand de strijd tussen de totalitaire van Hitler, toen het grootste gevaar voor de Westerse beschaving, natuurlijk tot een samengaan met Rusland moest leiden) velen in verwarring gebracht heeft, mag er niet toe leiden, dat het fundamentele feit uit het oog verloren wordt. Dit feit is: dat een totalitaire wereld het einde van de Westerse beschaving, met haar beginselen van persoonlijkheid en vrijheid betekent. En dat dus in een botsing tussen een totalitaire en de Westerse wereld, solidariteit met die westerse wereld, de levenswet van het socialisme is.

Het socialisme is een consequent progressieve en democratische beweging in een milieu dat mogelijkheden biedt voor persoonlijkheid en vrijheid, d.w.z. in het milieu van de Westerse beschaving of in een daarheen tenderend milieu. De verdediging van dat milieu is dus voor alle socialisten het primaire, en aan de erkenning van dit primaire is de graad van bewustheid en gezindheid af te meten.

Indien de socialistische beweging zelf de kracht mist bij de verdediging van dat milieu de leiding te geven en de beslissende macht te zijn, dan is het duidelijk, dat ze, voortgaand met haar eigen machtsvergroting, de leiding van het in dat milieu overheersend maatschappelijk systeem heeft te aanvaarden, zoals ze dat in 1914 en in 1939 heeft moeten doen. Dat betekent dus in onze tijd concreet, dat, aangezien het West-Europese gebied, het enige waarbinnen het socialisme een zekere macht heeft, en het maatschappelijk leven van het belangrijkste land beheerst (Engeland), niet meer de hegemonie in het milieu heeft, de verdediging en versterking van het milieu, en de beheersing van de wereld door dat milieu, onder leiding van de Verenigde Staten van Noord-Amerika zal geschieden. De grondslagen van het socialisme vallen samen met die van de door Amerika beheerste wereld en met de overwinning van die wereld op de totalitaire pogingen om de wereld te beheersen.

Als consequent progressieve beweging binnen het Amerikaanse systeem van wereldheerschappij, is de versterking van het socialisme ten nauwste verbonden met de groei van de progressieve en democratische krachten in de USA zelf. Er zijn dus in de tegenwoordige wereld twee bewegingen strevend naar de organisatie der maatschappij, zodanig, dat het welzijn van de gewone man, diens algehele politieke en sociale medezeggenschap,

de persoonlijke vrijheid en de sociale rechtvaardigheid tot hun recht komen: de progressieve beweging in Amerika en de socialistische beweging in Europa.

Van die twee is potentieel en voor de toekomst van de wereld de Amerikaanse beweging het belangrijkste. In de praktijk is ze nog het zwakst en nog slechts in het eerste stadium van vorming. Dat een volkomen gemis aan begrip omtrent de essentialia (Wallace) nog tot de grootste verwarring leidt, maakt de zaak nog veel erger, van uit het standpunt van progressieve democratie en socialisme bekeken.

Dat niettemin de verlangens naar een maatschappij, georganiseerd volgens de beginselen van rechtvaardigheid en vrijheid, in de USA zeer groot en sterk zijn, is gebleken door de geweldige aanhang, die de New-Deal-politiek en de sociale en democratische politiek van Roosevelt had. Er is alle reden om aan te nemen, dat een soortgelijke politiek in verband met de te verwachten economische ontwikkeling in de USA en in de wereld, en tevens in verband met de internationale situatie, in de komende jaren weef de overhand zal krijgen.

Dat een dergelijke beweging aanzienlijk zou afwijken van het Europese socialisme, neemt niet weg, dat ze op den duur in alle hoofdzaken dezelfde praktische doelstellingen en dezelfde democratisch-sociale maatschappij-inrichting in dezelfde sfeer van persoonlijke en geestelijke vrijheid zal realiseren, die het Europese socialisme reeds ten dele gerealiseerd heeft en verder tracht op te bouwen.

Het grote verschil ligt in de andere historie, traditie, en in de daaruit voortvloeiende wijze waarop men over de doelstellingen spreekt. Ze zal dus geen socialistische theorie, en nog veel minder een socialistische mythologie hebben, van het type dat ons vertrouwd en dierbaar is.

Het zou de grootste mogelijke fout van het Europese socialisme zijn als net daardoor belet werd de wezenlijke overeenkomst te zien. Zoals het eveneens de grootste fout van het Europese socialisme zou zijn, niet te beseffen, dat het feit, dat het Russische totalitarisme in mythologie, taal en theorie, spreekt en gebaart op een ons vertrouwde wijze, niettemin een absoluut verschil in wezen en praktisch laat bestaan.

De toekomst van het Europese socialisme hangt af van het doorvoelen van, en het tot klaarheid komen over deze fundamentele kwesties.

Voor het Europese socialisme is dus deze toekomst weggelegd, dat het in de eigen Europese gebieden de leiding weet te nemen bij de verdediging van gebieden, binnen het raam van de verdediging van het totale milieu.

Die verdediging is in Europa slechts mogelijk, als de omvorming van de Europese maatschappij tot een maatschappij, die in overeenstemming is met het socialistisch program, de massa der bevolking tot een loyale en geestdriftige aanvaarding van de bestaande toestanden kan brengen.

Maar dit brengt met zich mee, dat daardoor de kracht van de Europese maatschappij toeneemt, en dat dus de betekenis van deze maatschappij en van haar socialisme, in het totaal waartoe ze behoort, toeneemt. In dien zin kan een vergroting van de invloed van Europa in de wereld

en van de invloed van het Europese socialisme (dus van „het” socialisme) op de wereld als mogelijk worden gezien.

De invloed van Europa hangt voor een groot deel af van wat Europa op cultureel (wetenschappelijk, artistiek) gebied presteert, al moet hierbij beseft worden, dat Amerika tot eigen prestaties is gekomen en niet meer als uitsluitend ontvangend mag worden gezien. Voor zover het socialisme op de hoogte is, en in de voorhoede staat, van de Europese cultuur, kan het hierbij een belangrijke rol spelen. Dat het socialisme die positie slechts kan verwerven door een grote geestelijke moed en bekwaamheid en door het durven breken met die tradities en theorieën, die eigenlijk tot de versteningen en vooroordelen behoren, is duidelijk.

Over het socialisme in de buiten-Europese wereld is in het voorafgaande weinig gezegd, omdat dit socialisme nog slechts van geringe betekenis is. Het is nog vrij algemeen het resultaat van het werken van intellectuelen, die door de Westerse cultuur gegrepen zijn. Het verbindt zich echter met het nieuwe milieu en het zal dus, behalve de reeds wel bekende verbinding met de nationale vrijheidsbewegingen, ook op den duur door verbinding met de culturele en sociale krachten, die in het eigen milieu aanwezig zijn, tot iets eigens worden, dat dan wellicht, ondanks alle verwantschap, even los van het Europese socialisme zal komen te staan als de progressieve beweging in Amerika dit doet. Vandaar dat ik in deze beschouwingen niet op de traditionele wijze over het socialisme als wereldbeweging spreek, doch de toekomst van het socialisme zie in het werken, ongeveer in dezelfde richting, van verwante krachten en bewegingen in Europa, Amerika, Azië en elders.

Samenvattend kunnen wij zeggen, dat er in de oude „marxistische” socialistische beweging, gesproken werd over de gang van het socialisme van utopie tot wetenschap, terwijl de latere „radicale” marxisten, uit wier milieu ook de grondleggers van het „communisme” der Derde Internationale zijn voortgekomen, spraken over de ontwikkeling van het socialisme van wetenschap tot daad.

Onder „utopie” werd dan gewoonlijk verstaan, al dat verlangen naar een betere wereld, naar rechtvaardigheid, naar vrijheid, naar welvaart voor allen, kortom alles wat de emotionele en zedelijke ondergrond van het socialisme en van vooruitstrevende sociale bewegingen vormt.

Met „wetenschap” bedoelde men die kennis van de maatschappij, die aangeeft hoe de in de maatschappij werkende krachten tot chaotische en catastrofale toestanden leiden, maar ook hoe daardoor de noodzakelijkheid van organisatie der maatschappij steeds dringender wordt, en hoe in die maatschappij de technische, economische en sociaal-politieke mogelijkheden voor die organisatie sterker worden.

Als men het over „daad” had, dan werden daaronder niet alleen verstaan de methoden van massa-organisatie en van agitatie en propaganda, waardoor die massa tot politiek werkende kracht kon worden gemaakt, niet alleen ook de kwesties van methode en tactiek, maar ook die strategie, die in het gebruik maken van situaties, die door wereldpolitieke en wereld-economische gebeurtenissen zijn gegeven, bestaat.

Zo gezien kan er echter geen sprake zijn van een overgang van utopie naar wetenschap en van wetenschap naar daad, doch is in de maatschappelijke beweging altijd en utopie, en wetenschap, en daad, noodzakelijk.

De „grondslagen” van het socialisme liggen in iedere periode steeds in het gelijktijdig aanwezig en noodzakelijk zijn van alle drie, zij het dan ook dat de juiste dosering van die drie nodig is, om een socialistische politiek te voeren die, in het eigen land en in de wereld, de grootste kans op slagen heeft.

Het inzicht in de superioriteit van een socialistische politiek, die tegelijkertijd, moraal-in-actie, gerichte, door wetenschappelijk inzicht verlichte, emotionale, verwezenlijking van sociologisch en historisch inzicht zou zijn, is een resultaat van onze tijd. Uit dat inzicht vloeit voort, het zien van de socialistische beweging als een, door tijd en milieu bepaalde, vorm van de vele sociale bewegingen, die in onze wereld en in onze periode plaats vinden.

Het is geen kleinere, doch integendeel een saneren der socialistische beweging als men haar, in plaats van als een absolute, doch abstracte beweging, tot een concrete beweging in onze tijd en in een bepaald milieu, ziet.

Wellicht verliest het visioen van het socialisme voor sommigen hierdoor aan heerlijkheid. Daar staat tegenover, dat de visie op de wereldpolitiek daardoor tegelijkertijd grootser en concreter wordt.

En op de resultaten van die wereldpolitiek, dat is van het socialisme en van de daarmee in dezelfde richting werkende bewegingen, komt het aan. Leren denken en zien in continenten en tijdperken, zich verbonden voelen met een cultuur en met de daarin levende ethische normen, dat geeft het gevoel waardoor het werken binnen enge nationale grenzen, een strijd voor iets hogers wordt.

En daardoor kan ook een beweging, als ze zich ertoe moet bepalen te werken voor het verkrijgen van betere toestanden op allerlei gebied, die strijd voor betere toestanden voeren, als een strijd voor een betere maatschappij en een betere wereld; en die strijd kan ze dan met alle energie, met radicalisme en geestdrift voeren.

Socialistische bezinning

door

G. Ruygers

„Wir wären nie soweit, die Gesellschaft zu planen, wir wären nunmehr so weit, selbst den Menschen zu planen. Wer plant aber jene, die da planen sollen?“

Karl Mannheim. Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus. 1935.

Terwijl het enerzijds het resultaat is ener gelukkige ontwikkeling, dat meer nog dan vroeger het socialisme heden ten dage inplaats van bespiegeling voorwerp is geworden van dagelijks ingespannen practisch werk, is het anderzijds niet zonder gevaren, dat temidden van vele en velerlei zorgen de tijd tot bezinning soms al te zeer ontbreekt. Niet zonder gevaren, omdat de catastrofale gevolgen van een tweede wereldoorlog Europa in volle werkelijkheid heeft geplaatst voor de beklemmende vraag: kan de mens in Europa nog leven? Niet om wensdromen gaat het heden ten dage in Europa, maar om de fundamentele mogelijkheden van het bestaan. Het leven van Europa ligt in de smeltkroes, al hetgeen niet echt, zuiver en hard is, zal onbarmhartig worden weggebrand. En daarmee wordt ook het socialisme onontkoombaar gesteld zich te bezinnen op zijn wezen, zijn taak en zijn roeping op deze kentering der tijden, waarop wij leven.

Er is mij gevraagd een gefundeerd oordeel te willen geven over deze vraag:

Hebben wij in het socialisme de maatschappijvorm te zien

- a. die wij op grond van wetenschappelijk inzicht omtrent de ontwikkeling der economische en sociale verhoudingen te verwachten hebben?
- b. die wij op grond van een zedelijke verplichting tot de onderlinge verhouding der mensen hebben te verwezenlijken?
- c. die aan het onberedeneerd sociaal willen der massa tegemoet komt en daarom alleen ten koste van wrijving en onrust kan worden tegengehouden?

Het gevaar van iedere schematisering is, dat zij de werkelijkheid geweld aandoet. Zeker wanneer dit gaat over iets als het socialisme, dat niet een papieren theorie is, maar dat leeft in de harten der mensen en de verwachting der volkeren. Hoezeer men dan ook de drie genoemde elementen kan onderscheiden, scheiden kan men ze practisch niet, omdat ze in „rein-cultuur“ nauwelijks voorkomen. Het lijkt me goed om hierop bij voorbaat nadrukkelijk te wijzen.

De wetenschappelijke fundering van het socialisme is onafscheldelijk met de naam van Marx verbonden. Hij heeft de bewegingswetten geformuleerd.

leerd, die in zijn dialectische opvatting van de geschiedenis met noodzakelijkheid zouden moeten leiden tot de socialistische maatschappij der toekomst. Zijn leer is de geschiedenis ingegaan als die van het historisch materialisme. Men kan daaronder verstaan, dat het voor Marx de productiekrachten en de productievormen waren, die het ontstaan en de ontwikkeling van de menselijke samenleving bepalen. Maar de naam heeft aanleiding gegeven tot veel misverstand. Het heeft weinig uit te staan met wat men in de dagelijkse spraak onder materialisme verstaat. En Maritain heeft reeds opgemerkt, dat Marx in zijn polemische houding tegenover het idealisme van Hegel materialisme heeft genoemd, dat vaak realisme verdiende te heten.

Het lijkt me niet voor betwisting vatbaar, dat het Marxisme wordt gekenmerkt door een zeker economisch determinisme. Het is echter heel wat moeilijker om nauwkeurig te bepalen, welke betekenis in Marx' systeem moet worden toegekend aan de menselijke wil en aan de zedelijke factoren. In de eerste plaats zou men dan een scherp onderscheid moeten maken tussen de leer van Marx zelf en hetgeen latere vulgarisatoren daarvan hebben gemaakt. In de tweede plaats, heeft in de loop der jaren ook het Marxistische denken zelf zich herhaaldelijk opnieuw op dit probleem bezonnen. In het nieuwe Marxistische humanisme b.v., dat rond 1935 in Frankrijk ontstond, werd de gedachte van een mechanisch determinisme vervangen door de gedachte van de wisselwerking tussen economische onderbouw en geestelijke bovenbouw en tevens getracht in de dialectiek der geschiedenis de begrippen revolutie en evolutie met elkaar te verzoenen.

Het moge waar zijn, dat een leerstellig Marxist als Pannekoek in zijn „Ethiek en socialisme” eens schrijven kon, dat „alle ethische verontwaardiging over het kapitalisme maar laria is”, maar de vraag moet worden gesteld, of deze denkbeelden van een handjevol theoretici ooit beslissend zijn geweest voor de houding van de socialistische aanhang, ook in zijn Marxistische fase. Het socialisme is nu eenmaal geboren als een protest van het zedelijk bewustzijn tegen de mensonwaardige toestanden, door het kapitalisme geschapen. De gehele voor-Marxistische periode van het utopisch socialisme was sterk ethisch geladen. Voor Lassalle, de tijdgenoot van Marx, had het socialisme een ethische inhoud. Het revisionisme van Bernstein, het socialisme van Jaurès, het Engelse socialisme, het plan-socialisme, zij alle leggen nadruk op zedelijke waarden. En waarschijnlijk zou het geen al te grote moeite kosten om in de geschriften van Marx zelf onder streng wetenschappelijke betogen naar zedelijke motieven te spieren. De suggestieve vorm, waarin Marx zijn leer van de meerwaarde en de industriële reserve-armee ontwikkelde, trilt van een nauwelijks ingehouden verontwaardiging over de onrechtvaardigheid van het kapitalisme als stelsel zelf. Het is dan ook misschien niet helemaal ten onrechte, wanneer mr. A. Lührs het economisch determinisme noemt: „een verkaptie wensgedachte, die sociologisch beschouwd de functie vervulde het proletariaat vrouwen te schenken in de uitslag van de strijd. Het heeft het socialisme van droom van een kleine groep intellectuelen tot geloof van

grote volksmassa's gemaakt.” (Burgerlijk en Socialistisch Denken. 1946). Alle theorie neemt m.i. het feit niet weg, dat de gehele geschiedenis van het socialisme, ook in zijn Marxistische periode, gestuwd is door zedelijke motieven. En tegen deze achtergrond wordt de ietwat paradoxale en dus eenzijdige uitspraak van Hendrik de Man begrijpelijk: „Wetenschappelijk socialisme is even onzinnig als wetenschappelijke liefde.” (Psychologie van het socialisme. 1927).

Wanneer men nu naast dit wetenschappelijke standpunt het Christelijke standpunt plaatst, dat aan de ethische motieven zo'n nadrukkelijke waarde toekent, dan kan men daarmee toch moeilijk bedoelen te zeggen, dat aan deze zijde de noodzaak van wetenschappelijke analyses zou worden ontkend. Het veel geciteerde woord van Charles Péguy: „de sociale revolutie zal zedelijk zijn of zij zal niet zijn”, mag nooit betekenen, dat eerst alle mensen tot een deugzaam leven moeten zijn bekeerd, alvorens er een verandering van regiem kan plaats hebben. Dit zou immers slechts een voorwendsel zijn om de sociale hervormingen tot in lengte van dagen uit te stellen. Het woord richt zich slechts tot die kleine groep van mensen, die, zoals de geschiedenis leert, de dragers zijn van iedere werkelijke revolutie. Aan katholieke zijde b.v. zijn steeds in één adem genoemd de hervorming der zeden en de hervorming der instellingen. Dit laatste nu is onmogelijk zonder een diepgaande kennis van de feitelijke toestanden en verhoudingen, met daarnaast het inzicht en de kracht om daarin verandering te brengen.

Hoe zwaar men de ethische motieven ook laat wegen, wetenschappelijke studie blijft bitter noodzakelijk. Het is herhaaldelijk gebeurd in de geschiedenis van het socialisme, dat men in een concrete situatie de kans kreeg om iets van de droom werkelijkheid te maken, maar dat de gelegenheid voorbijging, omdat men met leuzen alleen geen feitelijke problemen oplost. Dit vooropgesteld, moeten we toch met open oog onderkennen, dat hier een ernstig probleem ligt. Want met wetenschappelijke analyses alleen komen we er ook niet. In het „Gedenkboek-Albarda” heeft Hilda Verwey—Jonker in haar opstel „Vijf en twintig jaar socialistische theorie” drie generaties onderscheiden, de generatie die het geloof had, de generatie van het pathos, de generatie die de zekerheid van het socialisme kwijt is en zich beperkt tot de analyse en de waardering van feiten. Was de houding van deze derde generatie enkel toe te schrijven aan een verlies (vergeet-rationalisme), of staat men hier voor een late uitbloei van het rationalisme, dat — vergelijk meester Ojfer uit „De kleine Johannes” — niet tabellen en statistieken alleen meent de wereld te hervormen? Het zijn actuele vragen ook voor ons. Niet alleen omdat in het communisme wel iets werkt van de kracht van een geloof, maar vooral ook, omdat een jongere generatie, opgegroeid tussen twee wereldoorlogen en gevormd in de strijd tegen een mensonwaardige tyrannie, niet meer, zoals hun grootvaders deden, enkel uit het geloof aan 's mensen rede leven kunnen. Zonder de scheppende kracht van een nieuwe en grootse visie op de toekomst houdt het socialisme de greep op de grote massa niet.

Wanneer tussen de in de aanhef genoemde eerste twee groepen toch

schiedenis verloopt grilliger dan de schemata van het handboekje. Welke socialist zou tien jaar geleden in Nederland hebben verklaard, dat het koloniale vraagstuk eerder allesoverheersend op de agenda zou staan dan b.v. de socialisatie van de mijnen? En terwijl leidende figuren reeds langer zochten op nieuwe wegen, vond het proces van heroriëntering in de massa slechts traag voortgang. Men mag, wanneer men denkt aan de kansen van het socialisme in Europa niet alleen zien naar de belangrijke vernieuwingspogingen, welke in Nederland niet zonder succes zijn gebleven. Is het, met het oog b.v. op Frankrijk, teveel gezegd om te spreken van een crisis in het socialisme?

Het vroegere socialisme heeft eenzijdig aandacht besteed aan het vraagstuk der productie, zodat Jef Last niet ten onrechte over het Marxisme heeft kunnen spreken als „omgekeerd kapitalisme” (Socialistische Renaissance, 1945). Openbaarde reeds niet de laatste werkloosheids-crisis, dat het vraagstuk der consumptie een bijna even omvangrijke betekenis heeft? Velen menen nog met nationalisatie een socialistisch einddoel te hebben bereikt, maar is het heden ten dage niet veel meer zo, dat op primaire gebieden van het economisch leven de vraagstukken nog slechts door internationalisatie tot een oplossing kunnen worden gebracht? De Staat sterft af, leerde Marx en mede onder invloed daarvan heeft het socialisme tijd nodig gehad om in de concrete situatie een positieve houding te vinden tegenover de Staat. Maar werkt dit vandaag aan de dag niet remmend om een practijk, waarom men innerlijk heeft gewor-sield, te moeten herzien, nu over de afzonderlijke staten heen een grotere eenwording der Europese volkeren niet een vraag is voor een academisch debat, maar een vraag van leven of dood? Heeft het socialisme zijn verantwoordelijkheid doorgedacht, ook in haar praktische consequenties, ten aanzien van onze Westeuropese cultuur, die door de totalitaire terreur in haar meest wezenlijke waarden is aangetast? Het zijn allemaal vragen, die dringend om een antwoord roepen.

In de dialectische gedachtegang van het marxisme was geen plaats voor het verschil tussen utopie en ideaal. De jeugd moet haar dromen dromen. Zo ook het socialisme in de vorige eeuw. Maar man geworden, kan de mens, kan een volk slechts leven, wanneer het de kracht put uit een concreet ideaal, verwezenlijkbaar in de tijd. De proletariër dreigde bourgeoisie te worden, toen voor een verstorven utopie geen ideaal in de plaats trad en men een leegte met wetenschap alleen trachtte te vullen.

In de jaren, waarin het socialisme tot macht kwam, bestond zijn kracht in een gesloten maatschappijbeeld. Het maatschappijbeeld van het marxisme mag men echter niet vereenzelvigen met dat der latere sociaaldemocratie. Bezat deze wel een gesloten maatschappijbeeld? Door latere theoretici werden belangrijke bouwstenen aangedragen voor een nieuw tehuis, maar men kan niet zeggen, dat, toen de oorlog uitbrak, het dak er al op stond. Daarbij vraagt het bijzondere aandacht, dat in de verbin-ding van mens en maatschappij het socialisme vaak meer oog heeft gehad voor de problemen van de maatschappij dan voor die van de mens. De wetenschappelijke analyses hadden vaak meer tot onderwerp de

economische factoren, die de veranderingen van het maatschappijbeeld beïnvloeden dan de sociologische en economische factoren, die het mens-beeld in min of meer belangrijke mate bepalen. En toch ontkomen we aan deze vragen niet. Het zijn menselijke waarden, waarom in de afgelopen jaren zo bitter is geleden en gestreden. Het zijn menselijke waarden, die in een geheel nieuw tijdperk der geschiedenis, ingeleid door de atoom-splitsing, in een kapotte wereld opnieuw tot gelding willen komen. Het gaat nu om de mens, zijn vrijheid en zijn verantwoordelijkheid. En terecht schreef dr. Banning: „Een beweging, die op deze vraag geen klaar en duidelijk antwoord geeft, schakelt zichzelf als positieve factor in de gees-telijke worsteling van dit historisch moment uit.” (De dag van morgen, 1945).

„Het is de grote waarheidsflits in het marxisme geweest”, zegt Maritain, „voor alle tijden te hebben duidelijk gemaakt, hoe in het kapitalisme de arbeid heteronoom is geworden en vervreemd is, waardoor beiden, de be-zittende mens en de proletariër, van hun menselijke waardigheid werden beroofd.” (Naar een nieuwe Christenheid, 1936). Het kapitalisme heeft een nieuw menstype geschapen, de homo economicus. Het communisme heeft een nieuw menstype geschapen. Het nationaalsocialisme heeft het gedaan. We mogen van mening zijn, dat het niet de taak is van de partij en de staat om de mensen te vormen. Maar aan de vraag: welke is de plaats van de mens in de nieuwe wereld, die we opbouwen, ontkomen we niet. We moeten ons bezinnen op de vraag omtrent het wezen, de roeping en de bestemming van de mens. Er is dikwijls gewezen op de noodzaak van een nieuwe ethiek. Een nieuwe anthropologie is niet minder broodnodig, nu racisme, bloed en bodem, staatsvergoding, economische uitbuiting, en sociaal materialisme het besef van de fundamentele mensenwaarden in de massa ernstig hebben geschokt.

Het socialisme is geboren uit de drang naar sociale gerechtigheid. Het socialisme is er groot door geworden en zal er ook in de toekomst door gestuwd blijven. Toch moeten we ons in alle nuchterheid van twee dingen rekenschap geven. In de eerste plaats geeft de sociale gerechtigheid alleen geen antwoord op talrijke vragen, waarvoor het socialisme heden ten dage staat. En in de tweede plaats, kan in deze ethische motivering wel het diepste liggen? Het socialisme als een protest van het menselijk bewustzijn tegen de uitbuiting van het kapitalisme evenals het socialisme als zedelijke drang naar een nieuwe wereld, levensruimte voor een nieuwe mens, hebben beide een bepaalde opvatting ten grond. Het „moeten” steunt op het „zijn”, de zedenleer op de levensbeschouwing, zullen we, ook bij dicht raken aan het terrein van de levensbeschouwing, moeten we, ook bij de geestelijk gedifferentieerde samenstelling ener partij, moeten trachten een gemeenschappelijk fundament te zoeken in onze visie op de plaats van de mens in de nieuwe maatschappij. Zag ook niet reeds Rutherford uit het lijden aan de mechanisatie, de periode van het kapitalisme en de vermechaniseerde cultuur, het rijk der ziel geboren worden — een nieuwe mens, een nieuw sociaal geweten, een nieuwe rangorde van waarden?

Een der belangrijkste vragen, welke hier rijzen, is de verhouding van

mens en gemeenschap. Twee uitersten staan hier tegenover elkaar. Het kapitalisme heeft de laatste resten van werkelijke gemeenschap, welke uit vroegere tijden waren overgebleven, verteerd en de samenleving doen opgaan — of moet ik zeggen ondergaan? — in een meedogenloze strijd van allen tegen allen, niet om de mens, niet om hoge geestelijke waarden, maar om particulier winstbejag. Ditzelfde kapitalisme echter heeft krachten opgeroepen, welke het niet meer kan beheersen. Het kapitalisme heeft de massa geschapen en het verschijnsel van de massa werkt in de richting van een groeiende collectivering. Reactie op het kapitalisme en aanvaarding van de sociologische en economische factoren, die de huidige maatschappij-ontwikkeling bepalen, maken, dat het socialisme aan de gemeenschap niet gauw te kort zal doen. Kan hetzelfde gezegd worden ten opzichte van de mens? In het verleden zijn er staatsocialistische theorieën geweest, welke niet zonder bedenking waren. En toch is het zo, dat wie de mens iets ontnemt, dat hem als mens onvervreemdbaar toekomst, op drijftand bouwt voor een werkelijke maatschappelijke hervorming.

Voor het individualisme bestaat de gemeenschap eigenlijk niet. De gemeenschap geldt slechts als een abstractie, zij is niet meer dan een optelsom der individuen. Max Stirner heeft de gemeenschap genoemd een „Verein von Egoïsten“. De gemeenschap kan van haar leden slechts officers vragen, in zoverre het eigenbelang daardoor wordt gediend, dit eigenbelang is de grote motor der maatschappelijke ontwikkeling.

Tegenover dit uiterste individualisme hebben we in onze tijd een andere uiterste gezien: de totalitaire staat. Daarin is de mens volkomen ondergeschikt aan de gemeenschap, aan de gemeenschap ontleent hij zijn waarde, zijn waarde en zijn functie. Rocco, de theoreticus van het fascisme, schreef:

„Voor het fascisme is de maatschappij het doel en het individu het middel; de gehele werkzaamheid van het fascisme bestaat in het gebruiken van de individuen om het maatschappelijk doel te verwezenlijken.“ (Staatstheorie van het fascisme, 1933). En Dietrich, de vroegere Reichspresseschef, schreef eens: „Daar het individu slechts door de gemeenschap bestaat, kan het zijn persoonlijke vrijheid ook slechts uit de gemeenschap afleiden.“ (Die philosophischen Grundlagen des Nationalsozialismus, 1935). In de totalitaire staat heeft het mensenleven slechts waarde, in zoverre het de gemeenschap ten nutte is.

Het is de roeping van het socialisme om, dwars tegen deze mensonwaardige leerstelsels in, een samenleving op te bouwen, die in werkelijkheid een gemeenschap kan worden genoemd. Wij wijzen de individualistische eenzijdigheid af, waarbij de gemeenschap slechts bestaat omwille van de enkeling. Wij wijzen de eenzijdigheid af van de totalitaire staat, waar de enkeling opgaat in de gemeenschap. Tussen beide, enkeling en gemeenschap, zal een spanningsverhouding blijven bestaan. Enkeling en gemeenschap behoren ieder tot een eigen orde van *zijn*. Daaraan ontleenen zij rechten en verplichtingen. De mens is geplaatst in de gemeenschap. In bepaalde opzichten moet de mens wijken voor de gemeenschap (socialisatie), in andere opzichten moet de gemeenschap wijken voor de enkeling (princiële dienstweigering). De moderne concretisering hier is niet zo

eenvoudig. Men hoede zich voor het simplisme: op sociaal en economisch gebied overweegt de gemeenschap, op geestelijk en cultureel gebied overweegt de enkeling. Liberalisme op geestelijk gebied, gebondenheid op economisch gebied, enkel naast elkaar gezet, leidt niet tot de synthese, die we in deze tijd zo dringend nodig hebben. In Frankrijk heeft men de nieuwe grondwet ingeleid met een nieuwe verklaring over de rechten en plichten van de mens, daarmee duidelijk onderstrepend, dat men na de bevrijding een nieuw tijdperk in de geschiedenis was ingegaan. Heeft in dit verband het denken in Nederland, ook in socialistische kring, zich niet tot nu toe te eenzijdig gericht op de technische kant van het vraagstuk?

In onze kapitalistische beschaving, schreef Maritain eens, is de maatstaf waarmee alles gemeten wordt, niet menselijk. De maatstaf ligt buiten de mens, als zodanig dienen vooral de wetten van de stoffelijke productie, van de heerschappij der techniek over de natuur en van het aanwenden van alle mogelijke krachten voor de vruchtbaarheid van het geld. In een echt humanistische cultuur zal de mens is wel zo groot, zijn behoeften en verlangens kunnen zich wel zo ontwikkelen, dat er niet de minste reden zijn en de roeping van de mens is wel zo groot, dat er niet de minste reden bestaat om te vrezen, dat met het aanvaarden van zulk een maatstaf van alle grootheden wordt afgezien.

Wanneer het socialisme een worsteling betekent om de menselijke vrijheid, dan ligt in deze tijd, meer dan misschien ooit vroeger, in de handen van het socialisme de toekomst der vrijheid besloten. Het kapitalisme maakte de vrijheid tot het privilege van een kleine bovenlaag, de totalitaire staat maakte aan alle vrijheid een einde. Tegenover alle totalitaire ideeën zal het socialisme moeten handhaven wat Maritain heeft genoemd „de exterritorialiteit van de persoon ten opzichte van de tijdelijke en politieke middelen“. Het is onze roeping een dusdanige gemeenschap te verwezenlijken, waaraan aan allen de werkelijke vrijheid wordt gewaarborgd, dat is de vrijheid van de mens om als mens te kunnen leven, zijn persoonlijke levensroeping te vervullen en zijn verantwoordelijkheid tegenover de gemeenschap tot gelding te brengen.

En hier komen we ook aan het vlak, waar tussen socialisme en communisme een onoverbrugbare kloof gaapt. De Man heeft het socialisme eens gekarakteriseerd als het streven naar een „zedelijk maatschappelijke orde“. Voor het socialisme zowel als voor het communisme is de gemeenschap een orde-eenheid. In het communisme draagt deze eenheid echter een fysiek, voor ons een moreel karakter. In een fysieke orde-eenheid bestaat tussen de delen en het geheel slechts een doelmatigheidsverhouding. Zoals er tussen de radertjes in een machine slechts een doelmatigheidsverhouding bestaat. Koestler heeft in zijn boek „Nacht in de middag“ ons de afschuwelijke consequenties van dit systeem duidelijk bewust gemaakt. Wanneer in Rusland de vrijheid van denken wordt vernietigd en de geest wordt gesocialiseerd, wanneer techniek en productie worden tot nieuwe afgoden, wanneer er een nieuwe uitbuiting ontstaat in de bedreiging van sommige lagen der producerende massa ten bate van de collectieve mens, dan ligt de oorzaak van dit alles in hetzelfde fatale

uitgangspunt, het ontbreken van een zedelijk normbesef, waaraan mens en gemeenschap zijn gebonden. De mens echter is niet een dood ding, maar een levend wezen, drager van rechten en verplichtingen. En daarom is overal, waar een menselijke verhouding in het geding is, sprake van een zedelijke verhouding, waar de beslissende vraag niet is af te doen met de vraag doelmatig-ondoelmatig, maar rechtvaardig-onrechtvaardig.

Wanneer in een socialistische maatschappij de arbeidende mens uiteindelijk werkelijk vrij zal zijn en in staat en gelegenheid om verantwoordelijkheids te dragen, dan ligt hierin ook de houding besloten tegenover godsdiens- en levensovertuiging. De houding van vele katholieken heden ten dage tegenover het communisme is daarom zo afwijzend, omdat voor hen het communisme, afgezien van eventuele tactische manoeuvres, krachten zijn wezen het tot politieke wereldmacht gekomen atheïsme is. Het is hier niet de plaats om over de al of niet juistheid van dit uitgangspunt te discussiëren. Maar duidelijk moet vast staan, dat het socialisme als georganiseerde politieke macht noch atheïstisch noch christelijk kan zijn. Er zijn socialisten, die katholiek, die protestant en die buiten-kerkelijk zijn. Maar het is niet de taak van het socialisme om hierover een uitspraak te doen of hiervan een keuze te maken. Het is de roeping van het socialisme om op het plan van de tijdelijke orde de bestaansvoorwaarden voor de arbeidende massa's op te heffen, een nieuwe gemeenschap te verwezenlijken van rechtvaardigheid, broederlijke, vrede, welvaart en groter menselijk geluk. Dit wil ook zeggen, dat de mens de vrijheid moet hebben om voor zichzelf naar eigen diepste geweten een antwoord te zoeken op de laatste levensvragen en dienovereenkomstig zijn leven in te richten. Daarmee verdraagt zich geen theocratie en geen atheïsme. En daarom moge ik hier met instemming de woorden aanhalen, die Vorrink schreef in zijn boekje Een halve eeuw beginstrijd: „Toen de openlijke verachting van de geest alle Europese en Christelijke maatschappijen dreigde te vernietigen, kende het democratisch socialisme krachtens zijn afkomst, zijn geschiedenis, zijn beginselen, zijn verbondenheid met de wortels onzer cultuur, met onfeilbare zekerheid zijn plaats in deze grote geestelijke worsteling. Het stond en staat naast al degenen, die nooit en onder geen voorwaarden met het Beest uit de Afgrond zullen pacteren. Het staat naast al degenen, die weten, dat het leven zijn zin verloren heeft, waar de vrijheid van geweten heeft opgehouden te bestaan.”

Tot nu toe is de nadruk sterk gevallen op de mens en het menselijke.

Dit blijft de maatstaf. Maar daarnaast mag niet over het hoofd worden gezien, dat de twee grootheden, mens en gemeenschap, wel te onderscheiden, maar niet te scheiden zijn. Men kan niet steeds zeggen: hier ligt het terrein van de mens, daar 't terrein van de gemeenschap. Wezenlijk voor het socialisme lijkt me de opvatting, dat voor de arbeidende massa's een opgang naar grotere persoonswaardigheid slechts kan worden bereikt door een nieuwe structuur der samenleving, op alle gebieden, sociaal-economisch, politiek en cultureel. Deze nieuwe structuur wordt voor een groot

deel, mede door feitelijke gegevens en de historische ontwikkeling bepaald. In 1840 woonden in Nederland drie miljoen mensen, in 1947 bijna tien miljoen. Dergelijke feiten bepalen onontkoombaar de structuur der samenleving. Dat industrie en verkeer zich in de afgelopen honderd jaar meer hebben ontwikkeld dan in duizend jaar daarvoor, is een ander dergelijk feit. De ontwikkeling der wereld neigt onherroepelijk in de richting van een grotere collectivering. Het is de vraag niet, of we deze ontwikkeling kunnen tegenhouden. De vraag is, hoe we in deze nieuwe vormen van samenleving de wezenlijke waarden van het mens-zijn opnieuw gestalte kunnen geven.

In een socialistische maatschappij zal onontkoombaar op het gemeenschapselement in zijn verschillende aspecten (sociaal-economisch, politiek en cultureel) sterker de nadruk vallen dan in de liberale maatschappij. Terecht heeft E. Mounier er onlangs nog op gewezen (Esprit, Febr. 1947), dat hieruit voor een niet gering gedeelte de tegenstand tegen het socialisme moet worden verklaard. Ongetwijfeld heeft het socialisme hier rekening mee te houden. De vrees bestaat nu eenmaal in brede kring, dat het socialisme leidt tot de totalitaire staat. Het is niet voldoende dit te ontkennen, het zal moeten worden duidelijk gemaakt, dat juist het tegengestelde het geval is. Zonder echter voorbij te zien, dat velen zich werpen op de verdediging van de mens met anticollectivistische leuzen, met verachting voor de massa en de machine, enkel om een vergane vrijheid in stand te houden. Deze houding is onvruchtbaar. Ook voor de geschiedenis geldt heitgeen Bacon zei van de natuur: men oefent er slechts invloed op af, wanneer men begint haar te aanvaarden. Een volk, dat de toekomst opgesloten, blijft eigenlijk beneden de maat. En terecht schrijft Mounier in genoemd artikel: „Le moyen d'écartier le nouveau Leviathan du totalitarisme ne peut être, dans la monde du XXe siècle, que de personnaliser le collectivisme, et non pas de raffraichir l'individualisme.”

Het socialisme zal onverzettelijk de vele slogans moeten afwijzen, die onder het mom van de verdediging der persoonlijkheid slechts de weering bedekken om, op de brandende punten de werkelijke problemen aan te pakken. De mensheid zou er niet mee zijn gebaat, wanneer het socialisme, in een ontwikkeling naar het humanisme, ook de verdediging der persoonlijkheidswaarde uitdrukkelijker ging stellen, maar terzelfdertijd de wapenen zou neerleggen, welke tot een werkelijke bevrijding van de mensheid volstrekt onmisbaar zijn. Het socialisme mag er niet blind voor blijven, dat in de geweldige anti-communistische agitatie, welke op het ogenblik over de wereld gaat, naast fundamentele overwegingen een grote hoop conservatieve belangen schuil gaan. Het komt voor de verantwoordelijkheid van het socialisme, zich niet te laten meeslepen in de verdediging van de verouderde liberale vrijheidsformule, maar om permanent op de bres te staan de roeping van de mens tot vrijheid te verwezenlijken in een nieuwe samenleving, aangepast aan de politieke en maatschappelijke realiteiten der 20e eeuw. Deze vrijheidsidee echter ligt niet in de statische, maar in de dynamische orde.

Wat nu deze nieuwe socialistische samenleving betreft, menen wij, dat zij gekenmerkt zal moeten worden door de veelvormigheid harer structuur.

De gehele wereld bevindt zich in een groot sinstingsproces, dat zich beweegt tussen de polen van integratie en desintegratie. Sociologische en economische factoren werken in de richting van een steeds grotere eenwording. De daarmee gepaard gaande invulling en gelijkshakeling greypeerd „de eeuw der kazernes” in te leiden, zoals H. G. Wells dit heeft geïllustreerd en daartegen komt de persoonlijkheid van de mens in verzet. Het zijn twee tegengestelde krachten in de mens zelf, die hier op elkaar botsen. Een middelpuntvliedende kracht, omdat in iedere mens de drang leeft om aan eigen leven zelfstandig inhoud en vorm te geven. Een middelpuntzoekende kracht, omdat de voorziening in talrijke persoonlijke en gemeenschapsbehoeften het opgaan in een collectiviteit bevordert.

Als eerste grote vraagstuk ligt hier, wanneer men het over de economische structuur eens is, het vraagstuk van de Staat. Het type van de moderne Staat is de nationale eenheidsstaat, gegroeid in de negentiende eeuw, in de twintigste eeuw onder de leuze van het zelfbestemmingsrecht der volken tot volledige ontwikkeling gekomen. Hier worden echter twee vraagstukken door elkaar gehaald, een cultureel vraagstuk en een politiek vraagstuk. Het vraagstuk van het nationale ligt eigenlijk op het vlak van het culturele, het betekent het recht van ieder volk om naar eigen aard te kunnen leven. Per se betekent het niet, dat ieder volk een afzonderlijke staat moet vormen. Doordat echter de politiek zich van de nationale gedachte meester maakte, is dat staatkundig nationalisme gegroeid, dat de tegenstellingen tussen de volkeren heeft toegespitst, internationale samenwerking in de weg stond en de kiem werd van vele en verschrikkelijke oorlogen.

Sinds Otto Bauer in 1907 publiceerde: Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie, kan men niet zeggen, dat het socialisme, ondanks een sterke internationalistische gezindheid, voor het vraagstuk van het nationale geen oog heeft gehad. Moet men zelfs niet zeggen, dat het in de praktijk te ver in deze richting is meegegaan? De onvruchtbaarheid van vele officiële en internationale congressen zou een vingervijzing in die richting kunnen zijn. E. H. Carr heeft nog op het volgende gewezen (Nationalism and after, 1945). Hij zegt, dat met het steeds duidelijker op de voorgrond stellen door het socialisme van sociale en economische maatregelen, in zekere zin de natie werd gesocialiseerd. Hiermee ging echter gepaard een nationalisatie van het socialisme. Tot tenslotte de nazi's deze verbinding van nationalisme en socialisme maakten tot de slogan van hun „Tempeldienst an der Nation” en de grondslag van een gewetenloze machtspolitiek.

Hoe dit intussen ook zij, we staan voor het feit, dat voor de enge grenzen, zoals die door de nationale staten worden getrokken, in het huidige stadium van de wereldgeschiedenis geen plaats meer is, althans niet in haar vroegere betekenis. De huidige staatsstructuur is heden ten dage een conservatieve factor geworden, zij houdt de ontwikkeling der geschiedenis tegen. Politiek en economisch. Politiek, omdat op grondslag van de nationale

eenheidsstaat het nationaliteitsvraagstuk geen oplossing kan vinden. En vooral economisch. De economie, die reeds langer niet meer anders dan wereldeconomie kan zijn, wordt door de staatkundige grenzen geperst binnen kaders, die verouderd en uit de tijd zijn. Zij werken inefficiënt. Op zichzelf beschouwd zouden b.v. de landbouwstaten en de industriestaten nog een overeenkomst kunnen aangaan om elkander aan te vullen. Maar de ervaring leert, dat iedere staat streeft naar een gemengde structuur, alleen reeds om zijn economische kwetsbaarheid te verminderen. Gedurende de oorlog echter hebben vijf jaar lang over de nationale grenzen heen functionele doelorganisaties gewerkt, die de grondstoffenvoorziening, de scheepvaart, de levensmiddelenvoorziening (gedeeltelijk) regelden en reglementeerden. Deze organisaties pasten in het kader van de huidige wereldeconomie. Zij hebben doeltreffend gewerkt. Hun taak was een oorlogstaak, die met de bevrijding een einde nam. En de staatkundige begrenzingen bevorderden al te gemakkelijk een terugval op de verouderde nationale volkshuishoudingen.

De vliegende bom en de atoombom hebben de staatsgrenzen en haar militaire verdediging achterhaald. De Volkenbond en gedeeltelijk ook weer de U.N.O. hebben de neiging om een gelijkheid tussen de staten te verwezenlijken. Maar het werkelijke probleem ligt elders. Want het vraagstuk is niet om b.v. Albanië en China, Nederland en Amerika op een gelijk voetstuk te plaatsen, maar het vraagstuk is, of de mens in al deze landen dezelfde levensmogelijkheden kan worden gewaarborgd. Daarom is het in deze tijd een volstrekte noodzakelijkheid geworden om over de grenzen der nationale economieën heen te komen tot een internationale economie, welke is gericht op de verwezenlijking, op internationaal plan, van de sociale gerechtigheid. D.w.z. door de bestaansvoorwaarden voor de arbeidende massa's omhoog te heffen door de verwezenlijking van de vrijdom voor vrees en gebrek, een politiek van werkgelegenheid en de gelijkheid der maatschappelijke ontwikkelingskansen. Op deze wijze alleen kan ook de vrede komen te staan „op de hoogte van de mens”. Het doel immers blijft altijd hetzelfde: de mens bevrijden van iedere tyrannie en de voorwaarden scheppen, welke zijn persoonlijke levensontplooiing mogelijk maken.

Men heeft hierbij rekening te houden met de twee tegengestelde krachten, die in iedere mens aanwezig zijn, die naar eenheid en die naar verscheidenheid. In het verwoeste en ontredde Europa is het volstrekt nodig om ten aanzien van de primaire bestaansvoorwaarden te komen tot een planmatige Europese welvaartspolitiek, als het kan Rusland niet uitgesloten. Maar daarnaast ligt de sector van de meer persoonlijke „Lebensgestaltung”, waar planning niet mogelijk is, omdat de menselijke geest en de culturele behoeften der mensen zich niet laten dringen in de schema's van een van boven af opgelegd plan. En zo is het grote vraagstuk ook niet: of centralisatie, of decentralisatie, maar beide, een grotere eenheid tegelijk met een grotere verscheidenheid. Waarbij ieder mens en ieder volk de gelegenheid heeft om naar eigen aard en overeenkomstig ieders geestelijke en culturele tradities te leven, maar waarbij de afzon-

derlijke Staat afstand moet doen van de absolutistische positie, die hij in de laatste honderd jaren had veroverd.

Het socialisme is erin geslaagd om de liberale idee van de nachtwerkstaat te overwinnen, door de staat te dwingen metterdaad de verantwoordelijkheid te doen aanvaarden voor het algemeen welzijn. Dat is de eerste positieve bijdrage geweest van het socialisme voor een nieuwe staatsgedachte. Maar deze taak is nog niet ten einde. Ook op het internationale plan moet de Staat gezuiverd worden van zijn individualistische karaktertrekken, door hem als een constructief, doch beperkt element op te nemen in een bovenstatelijke ordening, gericht op vrede, vrijheid, gerechtigheid en welvaart. Het is een niet geringe verdienste, dat men t.a.v. Nederlands verhouding tot de Indonesische volken welbewust in deze richting heeft gezocht. Men komt op deze weg tot een veelvormige structuur, waarvoor in de gangbare handboeken de terminologie niet aanwezig is. Maar juist daarom moeten we er voorzichtig voor zijn, dat de scheppende krachten niet worden doodgedrukt onder het formalisme der (staatsrechts)theoretici.

De veelvormigheid der internationale samenleving is hier met nadruk op de voorgrond gesteld, omdat het denken hierover nog in een beginstadium verkeert en de praktische verwezenlijking het sterkst door machts- en belangfactoren wordt geremd. Het wil echter niet zeggen, dat ook bij de talrijke maatschappelijke en staatkundige hervormingen, welke zich binnen de staatsgrenzen moeten voltrekken, het beginsel der veelvormigheid niet van beslissend belang is.

De Partij van de Arbeid heeft dit beginsel in feite aanvaard. In haar program aanvaardt zij b.v. een vrije sector naast een gesocialiseerde sector en de verscheidenheid van geleidingen en functies. Wel echter bestaat de behoefte om dit alles nader te concretiseren. De staatsgemeenschap, zegt Maritain, bestaat niet enkel uit individuen (de liberale staatsgedachte), zij omvat in haar organische eenheid verschillende groepen en sociale structuren, die de dragers zijn van positieve vrijheden. Deze hebben, volgens het subsidiariteitsbeginsel, recht op een zo groot mogelijke autonomie als verenigbaar is met het welzijn van het volk als geheel en in de maatschappelijke opbouw dient met de verscheidenheid humner innerlijke structuur rekening te worden gehouden.

Er mag hier bij voorbeeld worden gewezen op de latente neiging om de methode, die het vraagstuk van de industriële economie, onder de wet van het machinewezen doorgaan, tot een oplossing moet brengen, ook voor andere terreinen der economie normgevend te maken. De machinaie productie, de rationalisatie van de arbeid en de enorme benodigde financiële bedragen zullen steeds de tendenz versterken om op industrieel gebied het beheer en de eigendom te collectivieren. Het is ijdel en onvruchtbaar om dit tegen te houden, al zullen we aan de vormgeving, waarin het geschiedt, bepaalde eisen moeten stellen. De industriële ontwikkeling maakt de persoonlijke band tussen de mens en zijn arbeid steeds losser. Maar in de landbouw liggen de vraagstukken wel een beetje anders. Juist in de landbouw bestaat er nog wel een persoonlijke band tussen de mens en

zijn arbeidsveld, niet slechts als een restant uit het verleden, maar als een element, dat positief te waarderen valt. Uiteraard zal ook de landbouw zijn deel moeten bijdragen aan de plannatige productie. Maar daarnaast blijft er een terrein over, waarop het juist van belang is om op het gebied van de landbouw dit persoonlijke element in stand te houden en het te beschermen tegen al die kapitalistische speculaties, die ook hier de mens van zijn arbeid dreigen te vervreemden. Voor de vrije beroepen, voor de ambtenaren, zouden soortgelijke opmerkingen kunnen worden gemaakt. Wat de ambtenaren betreft, zal het bijvoorbeeld nodig zijn hun terug te geven risico en verantwoordelijkheid. Alleen wanneer aan de bevordering naar anciënniteit een einde wordt gemaakt, zal het mogelijk zijn om die druk van gelatenheid en inertie op te heffen, welke nu maar al te vaak het volksleven benart.

Het zou me te ver voeren om de gedachte der veelvormigheid ook nog op andere terreinen, b.v. het juridische en culturele, nader uit te werken. Maar uit het voorafgaande moge zijn gebleken, hoe het beginsel der veelvormigheid gericht is op de verwezenlijking ener nieuwe maatschappelijke opbouw, waarbij naar een oplossing wordt gezocht voor het grote vraagstuk van deze tijd: aan de arbeidende massa's een menswaardig leven te garanderen, niet alleen naar zijn materiële, maar ook naar zijn zedelijke en culturele zijden in een synthese van ordening en vrijheid.

Degene, die in de socialisatie der productiemiddelen de beslissende toetssteen voor het socialisme zoekt, zal misschien de vraag stellen: wat heeft dit alles met socialisme te maken. Hem vraag ik enkel: waar staat, dat ik tegenstander van socialisatie zou zijn? Terecht schreef Esprit onlangs: „Seule la socialisation est aujourd'hui commune de la démocratie.” Ik heb echter niet de illusie, dat de socialisatie het wondermiddel is, dat een oplossing geeft voor alle vragen des tijds. Beslissend voor mij is de vraag: hoe zijn de levensomstandigheden voor de arbeidende mens? Er is ook een gesocialiseerde maatschappij denkbaar, waar de mens het slachtoffer wordt van een nieuwe tyrannie. De maastat, waarmee de verwezenlijking van het socialisme gemeten wordt, kan nooit gelegen zijn in de techniek der maatschappij, maar ligt in de mens. Wanneer het socialisme ophoudt te strijden voor de mens, komt het te staan buiten de werkelijkheid en verliest het zijn edelste drijfveer. Er is een tijd geweest, waarin het socialisme schijnbaar ermee kon volstaan een economische techniek te zijn. In de revolutionnaire situatie waarin wij ons bevinden, schakelt het socialisme zichzelf uit, wanneer het zich hertoe zou beperken.

Steeds sterker groeit in de volken van Europa de overtuiging, dat in het socialisme de toekomst van Europa besloten ligt. „Le très grand rôle de l'Europe”, schreef Esprit in Maart van dit jaar, „c'est de disposer entre l'U.R.S.S. et l'Amérique le passage de l'économie capitaliste à l'économie socialiste.”

Verzet tegen het maatschappelijk onrecht der kapitalistische maat-

schappij naast de overtuiging, dat het kapitalisme onmachtig is om de werkelijke vraagstukken van deze tijd op te lossen, maken, dat het uur voor een socialistisch Europa snel nadert. De weg daarheen kan voor ons slechts de weg van de democratie zijn. Dat betekent, dat in alle landen het socialisme zich strijdend een parlementaire meerderheid zal moeten veroveren, dat het de volksgroepen moet weten te binden, die voor het socialisme rijp zijn geworden, dat het nieuwe groepen er rijp voor moet maken.

Dit is niet alleen een kwestie van politieke, maar ook van psychologische, van geestelijke en culturele aard. Sinds de bevrijding hebben we in dit verband in Nederland gesproken over het klimaat. Dit is een weinig concreet en gevoelig ding, maar ongemeen belangrijk. Het zijn vaak irrationele dingen, waarvan de massapsychologische werking, zowel op voor- als tegenstanders, vaak belangrijker is dan menige beginselverklaring.

In de loop der jaren is het socialisme een historisch verschijnsel geworden. Dat wil zeggen, dat er om heen een bepaalde sfeer groeide, dat er geveugelde woorden en slogans ontstonden, een zekere cultus van de grote strijders van het eerste uur en van de historische momenten, bepaalde tradities en al dergelijke dingen meer. Naast veel eerbiedwaardigs schuilt daarin echter ook een hoop ballast, dat met het wezen der zaak weinig te maken heeft en al te vaak een isolerende invloed uitoefent. Omdat degene, die het niet zelf heeft beleefd, er zich minder gemakkelijk „thuis” door gevoelt.

Het gaat hierbij niet alleen om de kwestie van de symbolen, van rode vlag, „Internationale” en 1 Mei. Het gaat ook om de proletarische idee, om het feit, dat het soms moeilijk is om over een vraagstuk als dat der socialisatie zakelijk en hartstochtelos te praten, hetzelfde over het feminisme, het anticlericalisme, de openbare school, de ontwapening en dergelijke meer. Het gaat om de mythe van „links”, die het voor sommigen moeilijk maakt de grens t.a.v. het communisme duidelijk te markeren. Het gaat om het verschijnsel, dat Troelstra typeerde, toen hij schreef, „dat wij, sociaaldemocraten, foch eigenlijk in wezen van de liberalen afstammen.”

Met de stichting van de Partij van de Arbeid heeft het socialisme in Nederland duidelijk de gedachte van de doorbraak gesteld. Dit brengt twee consequenties mee, een die naar het verleden is gericht, een die naar de toekomst is gericht.

Eerst wat het verleden betreft. Essentieel daarvoor is de gedachte, dat in het nieuwe socialisme verschillende historische stromingen samenkomen, die tot nu toe gescheiden wegen gingen. Minister Drees heeft daarvoor eens het beeld gebruikt van verschillende rivieren, die tezamen vloeien en gezamenlijk hun weg zeewaarts gaan. Dit beeld lijkt me zeer gelukkig. Het wijst op de gemeenschappelijkheid van doel bij verscheidenheid van oorsprong. Het wijst ook bij de verwezenlijking van het doel op elkanders onderlinge afhankelijkheid en de onmisbaarheid der verschillende oorsprongen. Daarom is het zo belangrijk om de ontwikkeling der maatschappelijke opvattingen na te gaan, sine ira et studio, bij de verschillende geestelijke stromingen. We kunnen daardoor van elkaar leren,

het heden wordt gemakkelijker, omdat het verleden beter wordt begrepen. Hoeveel oude sociaaldemocraten kennen de levensgeschiedenis van Mr. Ariens — Troelstra, de tijdgenoot, speelde de naam steeds foutief met twee r's —, hoeveel katholieken weten iets anders van Domela Nieuwenhuis dan het bekende rijmpje: „Nieuwenhuis moet zakjes plakken, enz.”? Met een betere kennis en begrip over en weer zal ook de samenwerking nog hechter worden.

Het is ook voor de toekomst belangrijk. Het sluit de bereidheid in om talrijke vraagstukken opnieuw en met grote openheid tegemoet te treden. Niet alleen politieke vraagstukken, maar ook geestelijke vraagstukken. Het vraagstuk van Christendom en socialisme, humanisme en socialisme is er daar een van en niet het onbelangrijkste. Het is een teken van frisheid en nieuwe kracht, wanneer door mensen van verschillende gezindheid over deze dingen weer onbevangen kan worden gesproken, los van allerlei rancunes en historische sentimenten. Het anti-clericalisme van de S.F.I.O. is even onvruchtbaar als het katholieke verzet tegen de „rooijen”.

Ik geef toe, dat deze dingen liggen op de randgebieden van hetgeen men onder „fundering van het socialisme” zal verstaan. Maar het is er niet minder belangrijk om. De doorwerking van het socialisme in de brede massa's van het volk zal in grote mate afhangen van de vraag, of het zijn kracht zal zoeken in oude formules, of dat het zal groeien als een scheppende kracht, met de kleur en de frisheid van het nieuwe, levende in het klimaat van een nieuwe wereld. Daarbij kan een nieuw lied even belangrijk zijn als een nieuw beginselprogramma. En vanuit dit gezichtspunt kwam het me niet ongepast voor om deze vragen hier even, zij het terloops, aan te raken.

In het voorafgaande is de noodzakelijkheid voor het socialisme betoogd van een nieuw mens- en maatschappijbeeld en is getracht hiertoe enkele bouwstenen aan te dragen. In de afgelopen maanden is hetzelfde in enkele uitstekende artikelen in het maandblad „Socialisme en Democratie” ondernomen. Daarbij moet alle doctrinarisme worden vermeden en in de praktijk zal men er de nodige soepelheid en lenigheid mee moeten betrachten, overeenkomstig de immer wisselende omstandigheden en eisen van het nationale en internationale leven. Maar zonder een nieuw mens- en maatschappijbeeld komen we er niet. Omdat daarin de visie op de toekomst is gelegen, welke aan de nu levende generaties een nieuw perspectief biedt, dat het de moeite waard maakt om ervoor te strijden. Het communisme heeft een dergelijk beeld, maar het onze kan dit niet zijn. Wanneer we echter niets postiefs hiertegenover zouden stellen, verliezen we strijd. Marx heeft gesproken van de „Verdinglichung des Menschen” door het kapitalisme. Het socialisme heeft geleefd uit de droom deze „Verdinglichung” te kunnen overwinnen en het zal ook in de toekomst daaruit moeten blijven leven. De concrete voorstelling, die een vroeger geslacht hierover had, hebben we gewogen en te licht bevonden. Maar het is niet onze sterkte er tot nu toe te weinig voor in de plaats te hebben gesteld.

Met alle duidelijkheid zullen we de sociologische factoren moeten onderkennen, welke de huidige maatschappij-ontwikkeling beïnvloeden. Aan wetenschappelijke analyses ontkomen we niet, willen we niet opnieuw vervallen tot de utopie. We zullen alle ethische krachten moeten mobiliseren, omdat deze in de strijd om de verwezenlijking van onze idealen niet kunnen worden gemist. Wanneer iemand behoefte heeft het boven-geschatste normatieve standpunt te verwijzen naar de ethische orde, hij ga zijn gang. Ik heb daaraan geen behoefte. Vooral daarom niet, omdat het onvruchtbaar is zich antithetisch in te stellen tegenover degenen, die hun socialistische overtuiging anders funderen en bij wie ik de ethische motieven, bewust of onbewust aanwezig, allerminst wens te ontkennen of te verkleinen.

„Wet plant die Planenden?“ Wanneer Karl Mannheim deze vraag stelt, dan zegt hij daarop: „Wir mögen zwar so tun, als ob wir nach unserem eigenen Plan handelten, aber in Wirklichkeit treten wir doch an nach einem fremden, auszer uns liegenden Gesetz. Zwar können wir in einige Gebieten die rationalen und irrationalen Kräfte lenken und kontrollieren, aber von einem bestimmten Punkte an haben wir sie in unserem Rücken, und sie sind es, die uns beherrschen.“ Het is niet de zaak van het socialisme om op deze vraag het laatste antwoord te geven. Het doet dit niet en onderscheidt zich juist daardoor van iedere totalitaire gedachte. Wanneer het socialisme er in zou slagen om een nieuw mens- en maatschappijbeeld te ontwerpen, dan gaat daarvan ongetwijfeld een „planender Kraft“ uit. Maar het laatste is dit niet. Het zal het typerende zijn voor het nieuwe socialisme, dat het voortdurend uit verschillende levensovertuigingen gevoed en gestuwd wordt. Eenvoudig omdat in christendom en humanisme waarden besloten liggen, wier verlies de zin van het leven en daardoor de waarde van het mens-zijn zou aantasten. In de verbinding van de universele boodschap van het christendom, de beste tradities van het humanisme en de internationale verwachtingen der arbeidersklasse zal ook voor het socialisme de laatste waarborg liggen voor de toekomst van de mens en zijn vrijheid.

Wetenschap
DR WIARDI
BECKMAN
STICHTING
AMSTERDAM
Socialisme